

ઉકેલપત્ર : સત્સંગ પ્રવીણ - ૧

(સમય : સવારે ૯ થી ૧૨)

રવિવાર, ૬ માર્ચ, ૨૦૨૨

કુલ ગુણ : ૧૦૦

નોંધ :- (૧) આપેલ આવૃત્તિ પ્રમાણેના પુસ્તકના જવાબ જ માન્ય રાખવા. તે સિવાયની આવૃત્તિના જવાબ માન્ય ન રાખવા.

(૨) જમણી બાજુએ આપેલા અંકો જે તે પ્રશ્નના ગુણાંક દર્શાવે છે.

(૩) જમણી બાજુએ પ્રશ્નની બાજુમાં કોંસમાં આપેલા અંકો જે તે પ્રશ્નના જવાબના પાઠ/પાના નંબર દર્શાવે છે.

અગત્યની સૂચના

પ્રશ્નપત્રમાં દરેક પેટા પ્રશ્નની જમણી બાજુ દર્શાવેલ ખાનામાં, લખેલા ગુણની પછીના ખાલી ખાનામાં (ગુણ : ૧) પરીક્ષાર્થીને આપેલ ગુણ લખવાના છે. જો પ્રશ્નનો જવાબ ખોટો હોય તો તે ખાનામાં '૦' (આંકડામાં શૂન્ય) લખવું. ખરાં (✓) કે ખોટાં (X) ની નિશાની દરેક પેટા પ્રશ્નની ડાબી બાજુની ખાલી જગ્યામાં જ - પ્રશ્ન શરૂ થાય તે પહેલાં જ કરવી.

વિશેષ નોંધ

આપ જ્યારે પેપર તપાસો ત્યારે જ્યારે લાંબા જવાબોમાં દા. ત. ટૂંકનોંધ, પાંચ મુદ્દાના વાક્યો, કારણો વગેરે પ્રશ્નોમાં આપ જ્યારે ફાળવેલા ગુણ કરતાં ઓછા ગુણ આપતાં હોવ ત્યારે પરીક્ષાર્થીએ કયો મુદ્દો નથી લખ્યો જેના તમે ગુણ કાપ્યા છે. તેની તમે ટૂંકમાં ડાબી બાજુ ઉપર નોંધ લખો. દા.ત. માર્ચ-૨૦૧૩માં પ્રવેશ-૧ માં 'જોબનપગીનું પરિવર્તન' ટૂંકનોંધ પૂછાઈ હતી. જેમાં જોબનપગી પ્રાર્થના કરતાં પોતાના દોષનું વર્ણન કરતાં કહે છે. 'પ્રભુ ! હું કુળહીન, કુટિલ, કુપાત્ર, બુદ્ધિહીન છું. મેં આપને ન ઓળખ્યા. દીનબંધુ! દયા કરો. મારું મહાપાપ મટાડો.' આ મુદ્દો પરીક્ષાર્થીએ નથી લખ્યો તો બાજુમાં તમે લખી શકો કે 'પોતાના દોષ કહે છે.' આટલું જ લખવાનું છે અને તમે ગુણ ઓછા આપી શકો છો એટલે કે ફાળવેલ ગુણ કરતાં ઓછા ગુણ આપતાં પહેલાં બાજુમાં કયો મુદ્દો નથી તેની ટૂંકમાં નોંધ લખવી જરૂરી છે.

(વિભાગ - ૧ : શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસના, પંદરમી આવૃત્તિ - ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૫)

પ્ર.૧ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ એક વર્ણવી સિદ્ધાંત લખો. (કુલ ગુણ : ૪)

નોંધ : પ્રસંગના ૩ ગુણ ને સિદ્ધાંતનો ૧ ગુણ

૧. ભોયકાના માલજી સોનીને અક્ષરધામની ઓળખાણ (૬/૧૨૬-૧૨૭) : એક વખત ગુણાતીતાનંદ સ્વામી ચૈત્રી પૂનમના સમયે વરતાલ પધાર્યા હતા. બંને દેશના આચાર્યો, મોટા સદ્ગુરુઓ આ સમયમાં ભેગા થયા હતા. તે વખતે સભામાં સંત પંક્તિમાં પાટ ઉપર પ્રથમ ગોપાળાનંદ સ્વામી, પછી નિત્યાનંદ સ્વામી, શુક સ્વામી અને ગુણાતીતાનંદ સ્વામી બેઠા હતા. તે વખતે ગોપાળાનંદ સ્વામીને વિષે હેતવાળા ભોયકાના માલજી સોનીને સદ્. ગોપાળાનંદ સ્વામીએ કહ્યું : “મેં તને કહ્યું હતું ને કે હું તને અક્ષરધામ બતાવીશ. આ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી સાક્ષાત્ અક્ષરધામનો અવતાર છે. મહારાજે ઘણીવાર તેમને અક્ષરધામ તરીકે ઓળખાવ્યા છે. માટે તું ઓળખી લે !” સિદ્ધાંત : જે ઓળખતા હોય તે જ બીજાને ઓળખાણ કરાવી શકે. ગોપાળાનંદ સ્વામીને અક્ષરધામની ઓળખાણ હતી તેથી જ માલજી સોનીને ઓળખાણ કરાવી શક્યા. માલજી સોનીને પણ ગોપાળાનંદ સ્વામીમાં હેત અને વિશ્વાસ હતો તેથી તેમને સ્વામીની વાત સત્ય મનાઈ અને અક્ષરધામની ઓળખાણ થઈ.
૨. વાઘા ખાચરની નિરાવરણ દૃષ્ટિ (૬/૧૨૩) : સારંગપુરના વાઘાખાચર કારણ દેહના ભાવ ટાળવા ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની આજ્ઞાથી સ્વામીનો સમાગમ કરવા જૂનાગઢ આવ્યા હતા. જૂનાગઢ આવતાં રસ્તામાં ભગતજીએ તેમને ‘ગુણાતીતાનંદ સ્વામી મૂળ અક્ષર છે’ એવી વાત કરી. પણ તેમને રુચ્યું નહિ. જૂનાગઢમાં એક વખત સ્વામીશ્રીની આજ્ઞાથી સર્વે હરિભક્તો મંદિરની વાડીએ પથ્થર તથા નાના કાંકરા વીણીને વાડી ચોખ્ખી કરતા હતા. ત્યાં સર્વેને અલમસ્ત રીતે આનંદમાં જોઈને વાઘાખાચરે મહુવાના દામા શેઠને પુછ્યું, “આ બધાને આનંદ આવે છે એવો આનંદ મને કેમ નથી આવતો ?” ત્યારે દામા શેઠે કહ્યું, “તમે આ પ્રાગજી ભક્ત કહે છે તેમાં વિશ્વાસ લાવીને ‘સ્વામી મૂળ અક્ષર છે’ એમ સમજો તો તમને પણ આનંદ થાય.” ત્યારે તેમણે કહ્યું, “સ્વામી પંડે કહે તો હું માનું.” થોડી વાર પછી ભગતજી મહારાજે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને વૃત્તિ દ્વારા ખેંચ્યા અને સ્વામી ત્યાં આવ્યા ત્યારે વાઘા ખાચરે પૂછ્યું “સ્વામી ! આ પ્રાગજી ભક્ત કહે છે કે ગુણાતીતાનંદ સ્વામી આપોઆપ મૂળ અક્ષર છે,” તે વાતનું નિરાકરણ કરી આપો.” ત્યારે સ્વામી કહે : “પ્રાગજી કહે છે તેમ જ છે.” છતાં પણ ખાતરી કરવા ફરી પૂછ્યું : “સ્વામી તમે પંડે અક્ષર ?” ત્યારે સ્વામીએ ‘હા’ પાડી. આથી વાઘાખાચરને સ્વામી મૂળ અક્ષર છે તે વાતની પ્રતીતિ થતાં જ નિરાવરણ દૃષ્ટિ થઈ ગઈ અને પરમ

આનંદ થયો. સિદ્ધાંત : અક્ષરબ્રહ્મનું સ્વરૂપ ઓળખવું તે ખૂબ કઠણ વાત છે. તે અક્ષરબ્રહ્મની પોતાની અનહદ કૃપા હોય ત્યારે જ મુમુક્ષુ આ સ્વરૂપને ઓળખી શકે છે.

૩. ‘જ્યાં તે છે ત્યાં હું છું અને જ્યાં હું છું ત્યાં તે છે.’ (૬/૧૧૮) મહારાજે સ્વધામ જવાનો નિર્ણય કર્યો. ત્યારે તેમનો વિરહ સહન ન કરી શકે તેવા પ્રેમી સંતો અને ભક્તોને તેમણે ગુજરાતમાં ફરવા જવાની આજ્ઞા કરી દીધી. આથી ગોપાળાનંદ સ્વામીએ મહારાજને કહ્યું : ‘આ જૂનાગઢના મહંત ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અહીં આવ્યા છે. તેમને આપના ઉપર અપાર પ્રેમ છે. આપના વિરહની વેદના તેઓ સહન નહિ કરી શકે તો તેમને પાછા જૂનાગઢ મોકલી દો. તે સાંભળી મહારાજ બોલ્યા : ‘સ્વામી ! એ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી તો ગુણાતીત એવું અમારું અક્ષરધામ છે. તેમને હું શી રીતે દૂર કરી શકું ? ‘જ્યાં તે છે ત્યાં હું છું અને જ્યાં હું છું ત્યાં તે છે.’ અમારાથી એ કઈ રીતે જુદા થઈ શકે ?’ સિદ્ધાંત : બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મને એકાત્મતા છે. તેઓ ક્યારેય જુદા હોતા નથી.

પ્ર.૨ નીચે આપેલામાંથી કોઈ પણ બે વિષયના સંદર્ભમાં શાસ્ત્રનાં ત્રણ પ્રમાણો આપો. (કુલ ગુણ : ૬)

નોંધ :- દરેક પ્રમાણ દીઠ ૧ ગુણ. સંદર્ભ શાસ્ત્રનું નામ અને ક્રમાંક લખવો ફરજિયાત છે. પ્રમાણમાં ક્યારેક સંસ્કૃત શ્લોક અને ભાષાંતર હોય છે. પરીક્ષાર્થીએ કોઈ પણ એક લખ્યું હોય તો પણ સાચું આપવું.

૧. દિવ્યભાવ (૩/૧૮-૨૦) પ્રમાણ : ૧ “પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ એવા જે એ ભગવાન તે જ પોતે કૃપાએ કરીને જીવના કલ્યાણને અર્થે પૃથ્વી વિષે પ્રકટ થાય છે ત્યારે જે જે તત્ત્વનો અંગીકાર કરે છે તે સર્વ તત્ત્વ બ્રહ્મરૂપ છે. કાં જે, રામકૃષ્ણાદિક અવતારને વિશે સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ ને કારણ એ ત્રણ દેહ તથા જાગ્રત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ એ ત્રણ અવસ્થા તે જણાય છે તથા ઈન્દ્રિયો, પંચપ્રાણ, ઈત્યાદિક સર્વ તત્ત્વ મનુષ્યની પેઠે જણાય છે, પણ એ સર્વ બ્રહ્મ છે, પણ માયિક નથી.” (વચ. ગ.પ્ર. ૭૧) પ્રમાણ : ૨ “ભગવાનનું સ્વરૂપ જ એવું છે જે માયામાં અન્વય થયા થકા પણ વ્યતિરેક જ છે. પણ ભગવાનને એમ બીક નથી જે, ‘રખે હું માયામાં જાઉં ને અશુદ્ધ થઈ જાઉં.’ ભગવાન તો માયાને વિષે આવે ત્યારે માયા પણ અક્ષરધામરૂપ થઈ જાય છે અને ચોવીશ તત્ત્વને વિષે આવે તો ચોવીશ તત્ત્વ પણ બ્રહ્મરૂપ થઈ જાય છે.” (વચ. વર. ૭) પ્રમાણ : ૩ “ભગવાનને વિષે જે બાળક-યુવાન-વૃદ્ધપણું દેખાય છે તથા જન્મ-મરણપણું દેખાય છે, તે તો એની યોગમાયાએ કરીને દેખાય છે પણ વસ્તુત્વે તો ભગવાન જેવા છે તેવા ને તેવા જ છે. (એટલે કે સદા દિવ્ય જ છે) એવી રીતે સર્વના કારણ ને સદા દિવ્ય સાકાર એવા જે પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ નારાયણ તેની મૂર્તિને વિષે સાકારના રસની મૂર્તિની પેઠે ત્યાગભાવ સમજવો નહિ ..... અને તે ભગવાનમાં જે દેહભાવ જણાય છે તે તો નટની માયાની પેઠે સમજવો.” (વચ. પં. ૭) પ્રમાણ : ૪ “ભગવાનમાં તો મનુષ્યભાવ કહેવાય જ નહિ ને આપણે જેમ દેહ ને જીવ જુદા છે તેમ ભગવાનમાં કહેવાય નહિ.” (સ્વા.વા. ૪/૪૦) પ્રમાણ : ૫ કારણ કે “ભગવાનમાં મનુષ્યભાવ દેખાય છે તે નટની માયાની પેઠે છે.” (સ્વા.વા. ૫/૬૬) પ્રમાણ : ૬ “ભગવાનના સ્વરૂપને જે તત્ત્વે સહિત સમજે છે તે પણ પાપી છે અને જે તત્ત્વે રહિત ભગવાનના સ્વરૂપને સમજે છે તે પણ પાપી છે. ભગવાનના સ્વરૂપમાં તો ભગવાનના ભક્ત હોય તેને તત્ત્વ છે કે નથી એવું ચૂંથણું કરવું ગમે જ નહિ. ભક્ત હોય તે તો એમ જાણે જે, ‘ભગવાન તે ભગવાન, એને વિષે ભાગત્યાગ કર્યાનો માગ નથી.’” (વચ. ગ.મ. ૧૭) પ્રમાણ : ૭ “તેજને વિષે (અક્ષરધામને વિષે) દિવ્યમૂર્તિ એવા જે પુરુષોત્તમ ભગવાન વાસુદેવ તે અખંડ વિરાજમાન રહે છે. અને તે જ પોતે દિવ્યમૂર્તિ થકા જીવના કલ્યાણને અર્થે મનુષ્યાકૃતિએ કરીને પૃથ્વીને વિષે સર્વ જનને નયનગોચર થકા વિચરે છે. ત્યારે જે જગતમાં અણસમજુ મૂર્ખ જીવ છે તે તે ભગવાનને માયિક ગુણે યુક્ત કહે છે પણ એ માયિક ગુણે યુક્ત નથી; એ તો સદા ગુણાતીત દિવ્યમૂર્તિ જ છે. અને તેનું તે જે ભગવાનનું સાકાર દિવ્ય સ્વરૂપ તેને જે વેદાંતશાસ્ત્ર છે તે નિર્ગુણ, અદેહ, અભેદ, સર્વત્ર વ્યાપક એવી રીતે કરીને પ્રતિપાદન કરે છે, તે જીવની બુદ્ધિમાંથી માયિક ભાવ ટાળવાને અર્થે નિર્ગુણપણે કરીને પ્રતિપાદન કરે છે. અને એ ભગવાન તો ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલય એ સર્વ કાળને વિષે એકરૂપે કરીને જ વિરાજમાન છે; પણ માયિક પદાર્થની પેઠે વિકારને પામતા નથી; સદા દિવ્ય રૂપે કરીને વિરાજમાન રહે છે.”
- (વચ. કા. ૭) પ્રમાણ : ૮ “ભગવાન તો પરમ દિવ્યમૂર્તિ છે ને ભગવાનને વિષે તો એ મનુષ્યભાવનો લેશ નથી. માટે એ ભગવાનમાંથી મનુષ્યભાવને ટાળીને દેવભાવ લાવવો, પછી બ્રહ્માદિકનો ભાવ લાવવો, પછી પ્રધાનપુરુષનો ભાવ આવે, પછી પ્રકૃતિપુરુષનો ભાવ આવે, પછી અક્ષરનો ભાવ આવે, પછી અક્ષરાતીત એવા પુરુષોત્તમ તેનો ભાવ આવે છે.” (વચ. લો.૧૮) પ્રમાણ : ૯ “ધામમાં રહી મૂર્તિ ને આ પ્રકટ શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિ (સહજાનંદ સ્વામી) તેમાં અધિકપણે સાદૃશ્યપણું છે..... માટે ગુણાતીત એવું જે અક્ષરધામ તેને વિષે જે મૂર્તિ છે તે જ મૂર્તિ પ્રત્યક્ષ છે. એ બેમાં ફેર નથી. જેમ ધામની મૂર્તિ ગુણાતીત છે તેમ જ મનુષ્યમૂર્તિ પણ ગુણાતીત છે.” (વચ. ગ.અં. ૩૧)

૨. ઉત્પત્તિ સર્ગ (૪/૪૦-૪૪) પ્રમાણ : ૧ ‘વેદ, પુરાણ, ઇતિહાસ ને સ્મૃતિઓ એ સર્વ શાસ્ત્રમાંથી અમે એ સિદ્ધાંત કર્યો

છે જે, જીવ, માયા, ઈશ્વર, બ્રહ્મ અને પરમેશ્વર એ સર્વે અનાદિ છે અને માયા છે તે તો પૃથ્વીને ઠેકાણો છે. અને પૃથ્વીમાં રહ્યાં જે બીજ તેને ઠેકાણો જીવ છે. અને ઈશ્વર તો મેઘને ઠેકાણો છે તે પરમેશ્વરની ઈચ્છાએ કરીને પુરુષરૂપ જે ઈશ્વર તેનો માયા સંગાથે સંબંધ થાય છે ત્યારે જેમ મેઘના જળના સંબંધે કરીને પૃથ્વીમાં હતાં જે બીજ તે સર્વે ઊગી આવે છે, તેમ માયામાંથી અનાદિ કાળના જીવ હતા તે ઉદય થઈ આવે છે, પણ નવા જીવ થતા નથી, માટે જેમ ઈશ્વર અનાદિ છે તેમ માયા પણ અનાદિ છે ને તે માયાને વિષે રહ્યા જે જીવ તે પણ અનાદિ છે પણ એ જીવ પરમેશ્વરના અંશ નથી, એ તો અનાદિ જીવ જ છે. તે જીવ જ્યારે પરમેશ્વરને શરણે જાય ત્યારે ભગવાનની માયાને તરે ને નારદ સનકાદિકની પેઠે બ્રહ્મરૂપ થઈને ભગવાનના ધામમાં જાય છે ને ભગવાનનો પાર્ષદ થાય છે. એવી રીતે અમારો સિદ્ધાંત છે.’

(ગ.અં. ૧૦) પ્રમાણ : ૨ ‘અને જ્યારે બ્રહ્માંડોનો પ્રલય થઈ જાય છે ત્યારે આ પ્રગટ ભગવાન છે તે જ એક રહે છે અને પછી સૃષ્ટિ રચવાને સમે પણ પ્રકૃતિપુરુષ દ્વારે કરીને અનંત કોટિ બ્રહ્માંડોને એ જ ભગવાન ઉપજાવે છે.’ (ગ.પ્ર. ૫૬) પ્રમાણ : ૩ તદૈક્ષત। बहु स्यां प्रजायेयेति। (છાંદોગ્યોપનિષદ ૬-૨-૩) પ્રમાણ : ૪ ‘અક્ષરાતીત પુરુષોત્તમ ભગવાન સૃષ્ટિ સમયે અક્ષર સામી દૃષ્ટિ કરે છે ત્યારે તે અક્ષરમાંથી પુરુષ પ્રગટ થઈ આવે છે. પછી તે પુરુષોત્તમ જે તે અક્ષરમાં પ્રવેશ કરીને પુરુષને વિષે પ્રવેશ કરે છે ને પુરુષ રૂપે થઈને પ્રકૃતિને પ્રેરે છે, એવી રીતે જેમ જેમ પુરુષોત્તમનો પ્રવેશ થતો ગયો તેમ તેમ સૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિ થઈ અને પછી તે પ્રકૃતિપુરુષ થકી પ્રધાનપુરુષ થયા અને તે પ્રધાનપુરુષ થકી મહત્ત્વ થયું. ને તે મહત્ત્વ થકી ત્રણ પ્રકારનો અહંકાર થયો ને અહંકારથી ભૂત, વિષય, ઈન્દ્રિયો, અંતઃકરણ અને દેવતા તે થયાં. ને તે થકી વિરાટપુરુષ થયા ને તેના નાભિકમળમાંથી બ્રહ્મા થયા ને તે બ્રહ્મા થકી મરીચ્યાદિક પ્રજાપતિ થયા ને તે થકી કશ્યપ પ્રજાપતિ થયા ને તે થકી ઈન્દ્રાદિક દેવતા થયા ને દૈત્ય થયા અને સ્થાવર જંગમ સર્વ સૃષ્ટિ થઈ.’ (ગ.પ્ર. ૪૧) પ્રમાણ : ૫ આ પ્રમાણે પરબ્રહ્મ-પરમાત્મા જ્યારે આ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાની ઈચ્છા કરે છે ત્યારે પોતાના અનાદિ સેવક અક્ષર સામી દૃષ્ટિ કરે છે. અક્ષર પોતાના સ્વામી જે પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ તેમની ઈચ્છા જાણીને પુરુષ (અક્ષરમુક્ત-પુરુષ)સામે દૃષ્ટિ કરી તેને પુરુષોત્તમના સંકલ્પની જાણ કરી તેને ઉત્પત્તિ માટે પ્રેરે છે. આથી તે અક્ષરાત્મક મુક્તપુરુષ પરબ્રહ્મની ઈચ્છા હોવાથી મહામાયા સાથે જોડાઈ માયામાં પ્રલયકાળે જે અનંત પ્રધાન અને પુરુષ લીન હતાં તેમને વ્યક્ત કરે છે. (કાર્યોન્મુખ કરે છે.) અને તે દ્વારા સમગ્ર બ્રહ્માંડની રચના કરાવે છે. આ અક્ષરાત્મક પુરુષ પ્રકૃતિને પ્રેરે છે કહેતા પુરુષરૂપે થઈને મહામાયાને વિષે પોતાની શક્તિને પ્રેરે છે. માયા પોતાની સામ્યાવસ્થામાંથી ચલિત થાય છે. પુરુષ ને પ્રકૃતિના સંયોગથી અનંત પ્રધાન અને પુરુષનાં જોડલાં, અનંત બ્રહ્માંડના સર્જન માટે ઉત્પન્ન થાય છે. આવી રીતે જેમ જેમ પુરુષોત્તમનો પ્રવેશ થતો ગયો તેમ તેમ સૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિ થતી ગઈ. ઉપર કહ્યા જે અક્ષરાત્મક પુરુષ અથવા અક્ષરધામના બ્રહ્મરૂપ મુક્ત તે નિરન્ન છે ને મુક્ત છે ને બ્રહ્મ છે ને માયાના કારણ છે. તે માયાને વિષે લોમપણે (સન્મુખ) વર્તે છે તો પણ એને માયાનો બાધ થતો નથી ને માયાને વિષે એને ભોગની ઈચ્છા નથી. એ તો પોતે બ્રહ્મસુખે સુખિયા છે ને પૂર્ણકામ છે. (ગ.મ. ૩૧) પ્રમાણ : ૬ ‘જેમ આ જીવને વિષે ને વૈરાજપુરુષ-ઈશ્વરને વિષે ભેદ છે અને વળી જેમ ઈશ્વરને વિષે ને પુરુષને વિષે ભેદ છે, તેમ પુરુષને પુરુષોત્તમ એવા જે વાસુદેવ ભગવાન તેને વિષે એવો ઘણો ભેદ છે ને પુરુષોત્તમ વાસુદેવ તો સર્વના સ્વામી છે અને એવા અક્ષરાત્મક પુરુષ ઘણાક છે. તે જે તે વાસુદેવનાં ચરણારવિંદની ઉપાસના કરે છે ને સ્તુતિ કરે છે... તે એવી રીતે વાર્તા બમે ઘણીક વાર કરી છે પણ એનું મનન કરીને સારી પેઠે પોતાના અંતરમાં ઘેડ્ય બેસારતા નથી એટલે શાસ્ત્રના શબ્દને સાંભળીને સમજણમાં ઠા રહેતો નથી.’ (ગ.મ. ૩૧) પ્રમાણ : પ્રેમાનંદ સ્વામીએ ઓરડાનાં કીર્તનમાં લખ્યું છે : જીવ ઈશ્વર તણો રે માયા કાળ પુરુષ પ્રધાન, સૌને વશ કરું રે સૌનો પ્રેરક હું ભગવાન; અગણિત વિશ્વની રે, ઉત્પત્તિ પાલન પ્રલય થાય, મારી મરજી વિના રે, કોઈથી તરણું નવ તોડાય. (સદ્. પ્રેમાનંદ સ્વામી)

૩. અક્ષરબ્રહ્મ : સાકાર, મૂર્તિમાન, સદા દિવ્યવિગ્રહ સેવકરૂપે (૬/૧૦૫-૧૦૬) પ્રમાણ : ૧ “એ અક્ષર બીજે રૂપે કરીને પુરુષોત્તમ નારાયણની સેવામાં રહે છે.” (વચ. ગ.પ્ર.૨૧) પ્રમાણ : ૨ “મૂર્તે તત્રાસ્તિ કૃષ્ણસ્ય સેવાયાં દિવ્યવિગ્રહમ્” અર્થ : “ત્યાં અક્ષરધામમાં પુરુષોત્તમની સેવામાં (અક્ષરબ્રહ્મ) દિવ્ય વિગ્રહ મૂર્તિમાન સ્વરૂપે છે.” (હ.વા.સુ.સિં. તરંગ ૨૧/૨૨) પ્રમાણ : ૩ “મૂર્તે (સાકાર) અક્ષરબ્રહ્મ દિવ્યવિગ્રહ છે, અને શ્રીહરિના રૂપને અનુરૂપ એવાં કરચરણાદિ સર્વે અવયવોથી યુક્ત હોવાથી અતિશય સુંદર પુરુષાકાર મૂર્તિમાન છે. અને પોતાથી પણ અત્યધિક નિરતિશય શરીરની શોભા-વાળા એવા પોતાના ઈષ્ટદેવ શ્રીહરિકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ નારાયણની નિત્ય સેવામાં દાસની જેમ વર્તે છે.” (હ.વા.સુ.સિં. સેતુ તરંગ ૨૧/૨૨) પ્રમાણ : ૪ “શ્રીહરિ પોતાના અક્ષરધામમાં અક્ષરબ્રહ્મના ભાવને (સાધર્મ્યને) પામેલા અનંત કોટિ મુક્તો તથા મૂર્તિમાન અક્ષરબ્રહ્મ વડે પોતાની (શ્રીહરિની) ઈચ્છાનુસાર સેવા કરાઈ રહ્યા છે.” (હ.વા.સુ.સિં. સેતુ તરંગ ૧૫૯/૫) પ્રમાણ : ૫ “તે અક્ષર, પુરુષોત્તમ નારાયણના મુખ્ય

પરિચારક, (મુખ્ય સેવક, આદર્શ સેવક, અનાદિના સર્વોત્કૃષ્ટ સેવક) હોવાથી અને દિવ્ય, અતિ મનોહર એવાં હાથ પગ, મુખ વગેરે અવયવોથી સંપન્ન હોવાથી પુરુષાકાર સાકાર છે. (હ.વા.સુ.સિં. સેતુ તરંગ ૬૩/૪૫)

પ્ર.૩ પ્રમાણ, સિદ્ધાંત કે કડી પરથી વિષયનું શીર્ષક આપો. (કુલ ગુણ : ૫)

૧. પ્રગટ પ્રમાણ હરિબીન પ્રાણી, ક્યું જહાં તહાં ભટકતા હૈ (૫/૭૬)

જ. પ્રગટને ઓળખ્યા વગર કસર

૨. કોટિ કૃષ્ણ જોડે હાથ, કોટિ વિષ્ણુ નમે માથ, (૬/૧૧૬)

જ. શ્રીજીમહારાજે સ્વમુખે કહેલા, ‘સ્વામી અક્ષર છે’ તે વિષેના પ્રસંગો

૩. વ્યતિરેક સ્વરૂપે તો એ સર્વથી પર સચ્ચિદાનંદ રૂપે છે. (૬/૧૦૨)

જ. અક્ષરબ્રહ્મનું સ્વરૂપ

૪. એ વિના રખે જ્ઞાની ગણો, જેણે હરિ નયણે નથી દેખ્યા. (૫/૬૭)

જ. પ્રગટને ઓળખવા એ જ જ્ઞાન

૫. એવા સંત મનુષ્ય છે તો પણ ભગવાનની પેઠે સેવા કરવા યોગ્ય છે. (૫/૮૩)

જ. ગુણાતીત સંતના લક્ષણો

પ્ર.૪ આપેલા વિકલ્પોમાંથી ફક્ત સાચા વિકલ્પોની આગળ આપેલા ચોરસ ખાનામાં ખરાની (✓) નિશાની કરો. (કુલ ગુણ : ૪)

❏ નોંધ : એક કે એકથી વધારે વિકલ્પ સાચા હોઈ શકે. તમામ સાચા વિકલ્પ આગળ ખરાની નિશાની કરી હશે તો જ પૂર્ણ ગુણ મળશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

(૧) ૨, ૪ (૬/૧૦૦-૧૦૧)

(૨) ૧, ૩ (૬/૧૩૧-૧૩૨)

પ્ર.૫ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે વિષયનું વિવરણ લખો. (બારેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૮)

❏ નોંધ : (૧) વયનામૃત, સ્વામીની વાતો કે અન્ય શાસ્ત્રને સંદર્ભરૂપે ન દર્શાવ્યા હોય પણ વિવરણ લખ્યું હોય તો સંપૂર્ણ સાચું આપવું. (૨) ગુણના પ્રમાણમાં સંદર્ભો અને પ્રસંગો હોય તો ચાલે, બધા જ પ્રસંગ લખવા એવું જરૂરી નથી.

૧. ગુણાતીત સંતનો મહિમા : પરમહંસોનાં પદોમાં (૫/૮૮-૮૦) : સદ્ નિષ્કુળાનંદ સ્વામીએ પરમ એકાંતિક ગુણાતીત સંત જે દ્વારા ભગવાન વિચરે છે અને કલ્યાણ કરે છે, તેનો મહિમા પુરુષોત્તમપ્રકાશ, ભક્તચિંતામણિ, ચોસઠપદી તથા અન્ય કીર્તનોમાં ઘણો લખ્યો છે. પુરુષોત્તમપ્રકાશમાં નિષ્કુળાનંદ સ્વામીએ લખ્યું છે :-

સંત બોલે તે ભેળો હું બોલું રે, સંત ન ભૂલે હુંયે ન ભૂલું રે; સંત વાત ભેળી કરું વાત રે, એમ સંતમાં છઉં સાક્ષાતરે. સંત જુવે તે ભેળો હું જોઉં રે, સંત સૂતા પછી હું સોઉં રે, સંત જાગે તે ભેળો હું જાગું રે, સંત જોઈ અતિ અનુરાગું રે. સંત જમે તે ભેળો હું જમું રે, સંત ભમે તે કેડ્યે હું ભમું રે, સંત દુખાણે હું દુખાણો રે, એહ વાત સત્ય જન જાણો રે. સંત હું ને હું તે વળી સંત રે, એમ શ્રીમુખે કહે ભગવંત રે, સંત માનજો મારી મૂરતિ રે, એમાં ફેર નથી એક રતી રે. વળી ચોસઠપદીમાં આવા ગુણાતીત સંતનો મહિમા જણાવતા નિષ્કુળાનંદ સ્વામી લખે છે.” (નિ.કા. ચોસઠપદી-૩)

“એવા સંત જમ્યે જમ્યા શ્યામ, જમ્યા સહુ દેવતા, જમ્યા સર્વે લોક સર્વે ધામ, સહુ થયા તૃપ્તતા.

એવા સંત મળ્યે મળ્યા સ્વામી, ખામી કોય ન રહી, કહે નિષ્કુળાનંદ શીશ નામી, સાચી સહુને કહી.”

ભક્તચિંતામણિમાં સંતનો અપાર મહિમા વર્ણવતાં નિષ્કુળાનંદ સ્વામી લખે છે : (ભક્તચિંતામણી : ૨)

“સંતકૃપાએ સુખ ઊપજે, સંત કૃપાથી સરે કામ; સંતકૃપાથી પામીએ, પૂરણ પુરુષોત્તમ ધામ.

સંત કૃપાથી સદ્મતિ જાગે, સંત કૃપાથી સદ્ગુણ; સંત કૃપા વિના સાધુતા, કહોને પામ્યા કુણ.

સંત સેવ્યા તેણે સર્વ સેવ્યા, સેવ્યા શ્રીહરિ ભગવન; ઋષિ મુનિ સેવ્યા દેવતા, જેણે સંત કર્યા રાજ મન.

કામદુઘા કલ્પતરુ, પારસ ચિંતામણિ ચાર; સંત સમાન એકે નહિ, મેં મનમાં કર્યો વિચાર.”

ધન્ય ધન્ય એ સંત સુજાણને, જેનું ઊલટી પલટ્યું આપ .... સંત તે સ્વયં હરિ.

આપ ટળી મળ્યા ભગવાનમાં, જેના આપમાં હરિનો વ્યાપ.... સંત તે સ્વયં હરિ. (નિષ્કુળાનંદ સ્વામી રચિત કીર્તન)

સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામી કહે છે : (૧) ‘ઐસે મેરે જન એકાંતિક, તેહી સમ ઔર ન કોઈ, મુક્તાનંદ કહત યું મોહન,

મેરો હિ સર્વસ્વ સોઈ.’ (૨) ‘મુક્તાનંદ મહા સંતને, પ્રભુ પ્રગટ પાસે રે; અનુભવીને અંતરે રહે રામ વાસે રે.’

બ્રહ્માનંદ સ્વામી કહે છે : “બ્રહ્માનંદ કહે સંતકી સોબત, મિલત હે પ્રગટ મુરારી, જગતમાંહી સંત પરમ હિતકારી.”

પ્રેમાનંદ સ્વામી લખે છે : “આઠે પહોર આનંદ જેના અંગમાં, રમે ગોવિંદ એવા સંતના રે સંગમાં ....

એવા સંત હરિને પ્યારા રે, તેથી ઘડીએ ન રહે વાલો ન્યારા રે, એવા સંતની બલિહારી રે, જેને ગુણે રીઝ્યા ગિરધારી રે.”

૨. **ઉપાસનાનું મહત્વ (૧/૧-૨) :** દરેક મુમુક્ષુ બ્રહ્મભાવ પામવા પ્રયત્ન કરે છે. કલ્યાણના માર્ગે ચાલતા જીવો વ્રત, તપ, યોગ, યજ્ઞ, દાન, સત્સંગ વગેરે અનેક શુભ પ્રવૃત્તિ કરી આત્યંતિક કલ્યાણ મેળવવા ઈચ્છે છે. જેથી જન્મ-મરણનો ચક્રાવો ન રહે અને ભગવાનના ધામમાં જઈ ભગવાનની મૂર્તિનું અતિ અપાર સુખ પમાય. તે માટે ઉપાસના એ સૌથી શ્રેષ્ઠ અને આવશ્યક સાધન છે. શ્રીજીમહારાજ વચનામૃતમાં કહે છે, ‘કેટલાક સિદ્ધ થાય છે ને કેટલાક સર્વજ્ઞ થાય છે ને કેટલાક દેવતા થાય છે ઇત્યાદિક અનંત કારની મોટપ પામે છે તથા પરમપદને પામે છે. એ સર્વ ભગવાનની ઉપાસનાને બળે પામે છે. પણ ઉપાસના વિના કોઈ વાત સિદ્ધ થતી નથી. માટે બીજાં સાધનના બળને તજીને એકલુ ભગવાનની ઉપાસનાનું બળ રાખવું.’ (ગ.પ્ર. ૫૬) ઉપાસના વગર આત્મજ્ઞાન કે બ્રહ્મજ્ઞાન થતું જ નથી એમ શ્રીજીમહારાજ ભારપૂર્વક કહે છે. ઉપાસના વિના આત્મા બ્રહ્મને દેખવાને ઈચ્છવું તે કેમ છે ? તો જેમ આકાશને જીભે કરીને સો વર્ષ સુધી ચાટીએ તો પણ ક્યારેય ખાટો, ખારો સ્વાદ આવે જ નહિ, તેમ ભગવાનની મૂર્તિની ઉપાસના વિના આત્મા બ્રહ્મ દેખાય જ નહિ, તે ગમે તેટલું જતન કરે તો પણ ન દેખાય. અને નિર્બીજ એવા જે સાંખ્ય ને યોગ તેણે કરીને જે આત્માનું દર્શન શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, તે ભલે કહ્યું છે, પણ અમે એવો કોઈ દીઠો નથી ને અનુભવમાં પણ એ વાર્તા મળતી આવતી નથી; માટે એ વાર્તા ખોટી છે. (ગ.અં. ૩૬) વળી, મૃત્યુ સમય તો સમુદ્ર જેવો છે; માટે ત્યાં તો આત્મનિષ્ઠાવાળો હોય તથા વગર આત્મનિષ્ઠાવાળો હોય એ બેયને ભગવાનની ઉપાસનારૂપી વહાણનું કામ પડે છે માટે અંતકાળે તો ભગવાનનો દૃઢ આશરો હોય તે જ કામમાં આવે છે, પણ અંતસમે આત્મનિષ્ઠા કાંઈ કામમાં આવતી નથી. તે સારુ ભગવાનની ઉપાસનાને દૃઢ કરીને રાખવી. (ગ.પ્ર. ૬૧) ગુણાતીતાનંદ સ્વામી પણ કહે છે : ઉપાસનાથી મોક્ષ છે. (સ્વા.વા. ૫/૧૩૫) આપણી ઉપાસનાથી મોટાઈ છે ને ધર્મમાંથી લડથડે કે બીજા સાધનમાંથી લડથડે પણ ઉપાસના દૃઢ હોય તો જીવ લડથડે નહિ. (સ્વા.વા. ૫/૭૦) ભગવાનની ઉપાસનાનું બળ હોય તેને મહાપ્રલય જેવું દુઃખ આવી પડે તો પણ એમ સમજે, જે દેહ તો પડી જાશે ને આપણે ભગવાનના ધામમાં જાશું, એમ સમજીને સુખિયો રહે. (સ્વા.વા. ૧/૫૬)

૩. **સાકાર કેવી રીતે ? :** (૩/૧૩-૧૫) ભગવાન સાકાર છે તે સમજણ તાર્કિક રીતે શ્રીજી મહારાજે કેટલાંક વચનામૃતોમાં નિરૂપી છે. “ભગવાનનું સ્વરૂપ નિરાકાર નથી. કાં જે, ભગવાન થકી જ સર્વ સ્થાવર જંગમ સૃષ્ટિ થાય છે. તે જો ભગવાન નિરાકાર હોય તો તે થકી સાકાર સૃષ્ટિ કેમ થાય ? જેમ આકાશ નિરાકાર છે તો તે થકી જેવા પૃથ્વી થકી ઘટાદિક આકાર થાય છે તેવા થતા નથી. બ્રહ્માદિક જે સૃષ્ટિ તે સાકાર છે તો તેના કરનારા જે પરમેશ્વર તે પણ સાકાર જ છે.” (વચ. ગ. મ. ૧૦) આ જ મુદ્દાને વિશેષપણે દઢાવતાં શ્રીજી મહારાજ કહે છે, ‘ભગવાન સદા સાકાર જ છે... અને સાકાર ન હોય તેને વિષે આકાશની પેઠે કર્તાપણું ન કહેવાય તથા એક દેશને વિષે રહેવાપણું ન કહેવાય.’ (વચ. ગ. અં. ૩૫, પં. ૧, ગ. મ. ૩૮) ‘ભગવાન સાકાર જ છે’ આ મુદ્દાને બીજી રીતે સમજાવતાં શ્રીજી મહારાજ કહે છે; જે ભગવાન પુરુષોત્તમ છે તે તો સદા સાકાર જ છે અને મહાતેજોમય મૂર્તિ છે અને અંતર્યામીપણે કરીને સર્વત્ર પૂર્ણ એવું જે સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મ છે તે તો મૂર્તિમાન એવા જે પુરુષોત્તમ ભગવાન તેનું તેજ છે અને શ્રુતિએ પણ એમ કહ્યું છે જે ‘તે ભગવાન માયા સામું જોતા હવા અને જ્યારે જુએ ત્યારે તેને શું એકલી આંખ્ય જ હોય ? હાથ પગ પણ હોય, માટે સાકાર રૂપનું પ્રતિપાદન થયું. અને વળી જેમ સમગ્ર જળ છે તેના જીવરૂપ જે વરુણ તે પોતાના લોકને વિષે સાકાર છે ને જળ નિરાકાર કહેવાય છે અને જેમ અગ્નિની જે જવાળા છે તે નિરાકાર કહેવાય છે અને તેના દેવતા જે અગ્નિ તે અગ્નિલોકને વિષે સાકાર છે અને જેમ સમગ્ર તડકો નિરાકાર કહેવાય છે ને સૂર્યના મંડળને વિષે જે સૂર્યદેવ છે તે સાકાર છે, તેમ સચ્ચિદાનંદ જે બ્રહ્મ તે નિરાકાર છે અને પુરુષોત્તમ જે ભગવાન તે સાકાર છે. અને એ સર્વત્ર એવું જે સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મ તે પુરુષોત્તમ ભગવાનનું તેજ છે અને કોઈ એમ કહેશે જે શ્રુતિમાં એમ કહ્યું છે જે પરમેશ્વર તો કરચરણાદિકે રહિત છે ને સર્વત્ર પૂર્ણ છે. તો એ જ શ્રુતિએ, કરચરણાદિકનો નિષેધ કર્યો છે તે તો માયિક કરચરણાદિકનો નિષેધ કર્યો છે અને ભગવાનનો આકાર છે તે તો દિવ્ય છે પણ માયિક નથી. એવી રીતે ભગવાન પુરુષોત્તમ તો સદા સાકાર જ છે પણ નિરાકાર નથી અને જે નિરાકાર કહે છે તે તો સમજતા નથી.’ (વચ. ગ. પ્ર. ૪૫) આ વાત વધુ દૃઢ રીતે સમજાવતાં શ્રીજીમહારાજ કહે છે, ‘એકાંતિક ભક્ત હોય તે તો એમ જાણે જે શાસ્ત્રમાં ભગવાનને જે અરૂપ ને નિર્ગુણ કહ્યા છે તે તો માયિક એવાં જે રૂપ ને ગુણ તેના નિષેધને અર્થે કહ્યા છે. પણ ભગવાન તો નિત્ય દિવ્યમૂર્તિ છે અને અનંત કલ્યાણગુણો યુક્ત છે. અને તેજના પુંજરૂપ કહ્યા તે તો મૂર્તિ વિના તેજ હોય નહિ, તેજ તે મૂર્તિનું છે....

તેમ બ્રહ્મ સત્તારૂપ છે... જે કોટિ સૂર્ય જેવો પ્રકાશ છે તે પુરુષોત્તમ ભગવાનની મૂર્તિનો પ્રકાશ છે... માટે કોઈ ગમે તેવાં શાસ્ત્ર વંચાતાં હોય અને તેમાં ભગવાનનું નિર્ગુણપણે કરીને પ્રતિપાદન આવે તે ઠેકાણે એમ જાણવું જે એ ભગવાનની મૂર્તિનો મહિમા કહ્યો છે. પણ ભગવાન તો સદા મૂર્તિમાન જ છે.’ (વચ. ગ.પ્ર. ૬૬)

પ્ર.૬ નીચે આપેલાં વાક્યોમાંથી કોઈ પણ બે વિષે કારણો આપી સમજાવો. (બારેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૮)

નોંધ : (૧) વચનામૃત, સ્વામીની વાતો કે અન્ય શાસ્ત્રને સંદર્ભરૂપે ન દર્શાવ્યા હોય પણ વિવરણ લખ્યું હોય તો સંપૂર્ણ સાચું આપવું. (૨) ગુણના પ્રમાણે ઉપરના મુદ્દા આવરી લેવા જોઈએ તથા રેફરન્સ નંબર ન આપ્યા હોય તો ચાલે.

૧. શ્રીજીમહારાજે એક રાતમાં પાંચસો પરમહંસોને દીક્ષા આપી. (૪/૫૧) ફક્ત ત્રેવીસ વર્ષની ઉંમરે, તેમનાથી ઉંમરમાં ઘણા મોટા તથા વિદ્વાન, તેજસ્વી અને તપસ્વી એવા પાંચસો મુમુક્ષુઓને તેમણે ઉપદેશ આપી એક જ રાતમાં પરમહંસ દીક્ષા આપી. કેવી દિવ્ય અલૌકિક તેમની પ્રભા, કામણગારું વ્યક્તિત્વ, અપરિમિત શક્તિ હશે ? એ પરમહંસો કોઈ સામાન્ય પુરુષો ન હતા. સાહિત્ય, સંગીત, શિલ્પ, ચિત્ર, નૃત્ય વગેરે અનેક કળામાં પારંગત વિદ્વાતાપૂર્ણ, સાધન અને સંપત્તિ-સંપન્ન એવા આ પરમહંસોએ આ યુવાનમાં શું જોયું હશે કે તેમણે પોતાનાં ઘરબાર, કુટુંબ-પરિવાર, સમૃદ્ધિ, માન-મોટપ, વર્ણ ને આશ્રમની દૃઢ માન્યતાઓ મૂકી તેમને ચરણે ઝુકાવી દીધું ? શ્રીજીમહારાજનું આ ચરિત્ર તેમને સર્વોપરી સમજવા પૂરતું છે.
૨. પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ એક જ સર્વકર્તા છે. (૨/૪-૫) પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ એક જ સર્વકર્તા છે. તેમની ઈચ્છા વિના સૂકું પાંદડું પણ કોઈનું હલાવ્યું હલતું નથી. સર્વ જીવ-પ્રાણીમાત્રના કર્માનુસારે, તેમને ફળ દેનારા કર્મફળદાતા પરમાત્મા પરબ્રહ્મ છે. આ જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલય પોતે કરતા નથી, પણ તેનું કારણ તો સ્વયં પોતે જ છે. અન્તઃ પ્રવિષ્ટઃ શાસ્તા જનાનાં સર્વાત્મા। (તૈત્તિરીયારણ્યકમ્ : ૩/૧૧) અર્થાત્ સર્વજનોના આત્માપણે સર્વમાં અંતઃપ્રવેશ કરીને સર્વનું શાસન કરનારા - નિયમન કરનારા ભગવાન છે. ભગવાન જેવી રીતે જીવોનું નિયમન કરે છે, તેવી જ રીતે ઈશ્વર- કોટિનું પણ નિયમન કરે છે. ઈશ્વરોની ક્રિયાઓ પર દેખરેખ રાખે છે અને તેમને પોતાની ઈચ્છામાં વર્તાવે છે. પરમાત્મા પોતાની ઈચ્છાશક્તિ, ક્રિયા-શક્તિ અને જ્ઞાનશક્તિની પ્રેરણાથી જ જીવમાં તે તે શક્તિ જાગ્રત કરે છે. માયાને લીન કરવાની શક્તિ પણ પરમાત્મા ધરાવે છે. અક્ષરના આધાર હોવા ઉપરાંત અક્ષરને પણ લીન કરવાની શક્તિ પરમાત્મામાં છે. કર્તુમ્, અકર્તુમ્ અને અન્યથાકર્તુમ્ શક્તિના ધારક પરમાત્મા છે. આ રીતે, પરમાત્માને સર્વકર્તા સમજી તેમનો આશ્રય કરવો, એ શુદ્ધ ઉપાસકનું કર્તવ્ય છે. વચનામૃતમાં શ્રીજીમહારાજે કહ્યું છે : “અને સર્વના કારણરૂપ એવા ભગવાન તે મનુષ્ય જેવા છે તો પણ પોતાના અંગમાંથી યોગકળાએ કરીને અનંત કોટિ બ્રહ્માંડને ઉત્પન્ન કરવા સમર્થ છે ને પાછાં પોતાના વિષે લય કરવાને સમર્થ છે... તેને સમજી હોય તે જાણે જે, ભગવાન મનુષ્ય જેવા જણાય છે તો પણ એ ભગવાન સર્વના કારણ છે અને સર્વના કર્તા છે ને સમર્થ છે.” (લો. ૨) “તેમ દેશ, કાળ, કર્મ, માયા તેનું પરમેશ્વર ચાલવા દે તેટલું ચાલે, પણ પરમેશ્વરના ગમતા બહાર અણુમાત્ર પણ ન ચાલે; માટે સર્વકર્તા તે પરમેશ્વર જ છે.” (ગ.મ. ૨૧)
૩. શ્રીજીમહારાજનાં પૃથ્વી પરના પ્રાગટ્યનો હેતુ અન્ય અવતારો કરતાં શ્રેષ્ઠ છે. (૪/૩૩-૩૪) (૧) “દૂસરા અવતાર હૈ સો કાર્ય-કારણ અવતાર હુઆ હૈ और मेरा यह अवतार है सो तो જીવોકું બ્રહ્મરૂપ કરકે આત્યાંતિક મુક્તિ દેને કે વાસ્તે અક્ષરાતીત પુરુષોત્તમ જો હમ વહ મનુષ્ય જૈસા બન્યા હૂં.” (જૂના ખરડામાંથી) (૨) પૂર્વે શ્રીકૃષ્ણ પર્યંત સર્વ અવતારો કોઈ કાર્ય નિમિત્તે (અસુરોના સંહાર વગેરે માટે) થયા હતા અને એ કાર્ય પૂરું થતા જ પૃથ્વી પરથી અંતર્ધાન થઈ ગયા પણ ભગવાન સ્વામિનારાયણ તો જીવોને બ્રહ્મરૂપ કરવા અને તેમનું આંત્યતિક કલ્યાણ કરવા જ પધાર્યા હતા. વચનામૃતમાં પણ પોતાનું સર્વાવતારીપણું સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે કે : (૧) “અને એવા સર્વોપરી જે પુરુષોત્તમ ભગવાન તે જ દયાએ કરીને જીવોના કલ્યાણને અર્થે આ પૃથ્વીને વિષે પ્રકટ થયા થકા સર્વ જનના નયનગોચર વર્તે છે ને તમારા ઈષ્ટદેવ છે ને તમારી સેવાને અંગીકાર કરે છે અને એવા જે પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ ભગવાન તેના સ્વરૂપમાં ને અક્ષરધામને વિષે રહ્યા જે ભગવાન તેના સ્વરૂપમાં કાંઈ પણ ભેદ નથી; એ બે એક જ છે. અને એવા જે આ પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ ભગવાન તે અક્ષરાદિક સર્વના નિયંતા છે ઈશ્વરના પણ ઈશ્વર છે, ને સર્વ કારણના પણ કારણ છે, ને સર્વોપરી વર્તે છે, ને સર્વ અવતારના અવતારી છે, ને તમારે સર્વને એકાંતિક ભાવે કરીને ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે. અને આ ભગવાનના જે પૂર્વે ઘણાક અવતાર થયા છે, તે પણ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે ને પૂજવા યોગ્ય છે.” (ગ.અં. ૩૮) (૨) શ્રીજીમહારાજ પોતાના પુરુષોત્તમપણાની સ્પષ્ટ વાત વચ. ગ.મ. ૧૩ માં કરતાં કહે છે : “જે એકરસ તેજ છે તેને આત્મા કહીએ તથા બ્રહ્મ કહીએ ને અક્ષરધામ કહીએ અને એ પ્રકાશને વિષે ભગવાનની મૂર્તિ છે તેને આત્માનું તત્ત્વ કહીએ તથા પરબ્રહ્મ કહીએ તથા પુરુષોત્તમ કહીએ.... જે તેજને વિષે મૂર્તિ છે તે જ આ પ્રત્યક્ષ મહારાજ છે એમ જાણજો.” (૩) મહારાજ સર્વ અવતારના અવતારી છે તે વાત દૃઢપણે જણાવતા વચ. અમ. ૬ માં કહે છે : “આ સત્સંગને વિષે જે ભગવાન (શ્રીજીમહારાજ) વિરાજે છે. તે જ ભગવાનમાંથી સર્વ અવતાર થયા છે. ને પોતે તો અવતારી છે ને એ જ

સર્વેના અંતર્યામી છે, અને એ જ અક્ષરધામને વિષે તેજોમય છે. ને સદા સાકાર રૂપ છે ને અનંત ઐશ્વર્યયુક્ત છે. ને એ જ અનંત બ્રહ્માંડના રાજાધિરાજ છે ને અક્ષરબ્રહ્મના પણ કારણ છે.” શ્રીજીમહારાજના આ શબ્દો તેમના જ સર્વોપરી સ્વરૂપની નિષ્ઠા દઢ કરવાનો સંકેત કરી જાય છે. મોક્ષમાર્ગમાં આ સર્વોપરી સ્વરૂપનિષ્ઠાની દઢતા એ આવશ્યક અંગ છે.

પ્ર.૭ ઉપસંહારના આધારે નીચેના સૈદ્ધાંતિક વાક્યોની પૂર્તિ કરો. (કુલ ગુણ : ૭)

(ઉપાસનામાં શું સમજવું ?)

૧. આ અક્ષરબ્રહ્મનાં સ્વરૂપ, ગુણ, ઐશ્વર્ય વિગેરે એકમાત્ર પરબ્રહ્મને જ આધીન છે. અને પરબ્રહ્મની નિત્ય ઈચ્છાથી તે જડચિદાત્મક સકલ સૃષ્ટિનું કારણ, આધાર, વ્યાપક, નિયામક અને શરીરી છે. (૧૧) (૧૪૩)
૨. અક્ષરબ્રહ્મસ્વરૂપ ગુણાતીત ગુરુઓની આ પરંપરામાં ગુણાતીતાનંદ સ્વામી, ભગતજી મહારાજ, શાસ્ત્રીજી મહારાજ તથા યોગીજી મહારાજ પ્રગટ થયા છે. અને આ પરંપરા અખંડ ચાલુ જ રહે છે. એક કાળે આવા એક જ ગુરુ દ્વારા આત્યંતિક કલ્યાણ(નો) માર્ગ ચાલુ રહે છે. (૧૬) (૧૪૩)
૩. માયિક ઈન્દ્રિય-અંતઃકરણને અગોચર એવા આ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ સ્વયં પોતાના દિવ્ય સંકલ્પથી, કરુણાએ કરીને, અનંત જીવો તથા ઈશ્વરોના આત્યંતિક કલ્યાણને અર્થે અને પોતાના ભક્તોના મનોરથ પૂર્ણ કરવા માટે અક્ષરધામમાં રહ્યા થકા જ, પોતાનાં સર્વ દિવ્ય ગુણ, ઐશ્વર્ય આદિ સહિત જ બ્રહ્માંડ-બ્રહ્માંડ પ્રત્યે સાક્ષાત્ મનુષ્યરૂપે પ્રગટ થઈ સર્વેને નયનગોચર થાય છે. (૬) (૧૪૨)
૪. તેઓ સદા સ્વાભાવિક અનંત દિવ્ય કલ્યાણકારી ગુણોથી યુક્ત અને માયિક ગુણોથી રહિત છે, નિર્દોષ છે, સર્વદા સર્વઐશ્વર્યસંપન્ન છે, સર્વજ્ઞ છે, સર્વકર્તાહર્તા છે. સકળ સૃષ્ટિના નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ છે. (૪) (૧૪૧-૧૪૨)

(ઉપાસનામાં શું ન સમજવું ?)

૫. સેવકરૂપે મૂર્તિમાન અક્ષરબ્રહ્મ છે જ નહિ, અક્ષરબ્રહ્મ કેવળ નિરાકાર છે, અથવા કેવળ ધામ છે, અથવા કેવળ દિવ્ય તેજ છે, તેમ ન સમજવું. (૧૦) (૧૪૬)
૬. પરબ્રહ્મ પરમાત્મા તથા પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ સંત વગર કેવળ મૂર્તિ કે શાસ્ત્રને આશરે બ્રહ્મરૂપ-એકાંતિક થઈ શકાય છે, તેમ ન સમજવું. (૧૩) (૧૪૬)
૭. ભગવાન પૃથ્વી પર પ્રગટે છે ત્યારે તેઓ ધામમાં હોતા નથી (ધામ ખાલી હોય છે), તેમ ન સમજવું. (૨) (૧૪૬)

પ્ર.૮ સદ્ગુરુ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ પ્રસંગોપાત સમજાવેલું શ્રીજીમહારાજનું સર્વોપરીપણું (૪/૫૨-૫૪) ટૂંકનોંધ લખો : (કુલ ગુણ : ૫)

નોંધ : ઓછામાં ઓછા ત્રણ પ્રમાણો લખેલા હોવા જોઈએ.

ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના ગુણાતીત જ્ઞાનના ઉત્કૃષ્ટ ભાવના શબ્દોથી જ શ્રીજીમહારાજની સર્વોપરી નિષ્ઠાની સમજણ સત્સંગમાં પ્રવર્તી. જીવોને આ સમજણ થાય તેવી શ્રીજીમહારાજની અત્યંત રુચિ હતી, કારણ કે આ સમજણ વિના માયાના તમને ભેદીને આગળ ગતિ થતી નથી. તેથી જ મહારાજે સદ્ગુરુ ગોપાળાનંદ સ્વામીને ઉમરેઠમાં સ્વપ્નમાં દર્શન દઈ કહ્યું હતું કે “મારું પુરુષોત્તમપણું પ્રવર્તાવો, નહિ તો આ દેહમાં હજાર વર્ષ સુધી રાખીશ.” (૧) સદ્. ગોપાળાનંદ સ્વામી જ્યારે અવતાર-અવતારીના ભેદની વાતો કરતા ત્યારે મોટા આત્માનંદ સ્વામી - જે તેમના કરતાં ઉંમરમાં મોટા હતા તે કહેતા : “છોકરા, ભગવાન તોળ મા.” (ભગવાનની તુલના ન કર.) ગોપાળાનંદ સ્વામી તેમને હસીને કહેતા : “સ્વામી ! આ વાત તમને આજે નહીં સમજાય પણ ભવિષ્યમાં કોઈ સાધુ મળશે તે સમજાવશે.” પરંતુ જ્યારે આત્માનંદ સ્વામીને એકસો ને સોળ વરસ થયાં છતાં આયુષ્યનો અંત ન આવ્યો ત્યારે તેમને વિચાર થયો કે “મને કંઈ વાસના નથી, છતાં મહારાજ કેમ તેડવા આવતા નથી ?” ત્યારે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ સર્વોપરી ઉપાસનાની વાત તેમને પોતાને જ મહારાજે સ્વમુખે સર્વોપરીપણાના પ્રસંગો કહેલા તે યાદ કરાવીને કરી. ત્યારપછી સમજણની એ કસર ટાળ્યા બાદ તેમને મહારાજ તરત જ ધામમાં તેડી ગયા. આવા ઘણા મોટા પરમહંસોને ગુણાતીતાનંદ સ્વામી વાત કરતા. (૨) સદ્.મુક્તાનંદ સ્વામી સ્નાન કરતાં તીર્થોનાં નામ લેતા. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ તેમના શિષ્ય શાંતાનંદ સ્વામી દ્વારા કહેવરાવ્યું કે “સ્વામિનારાયણ નામ સર્વોપરી છે, જેમાં તીર્થમાત્ર આવી જાય છે.” મુક્તાનંદ સ્વામીને તેમની ભૂલ સમજાઈ ને તેમણે તે સુધારી લીધી. (૩) સદ્. પ્રેમાનંદ સ્વામી જૂનાગઢ રહેતા ત્યારે નાગર ભક્તોની સંગીત મંડળીમાં કૃષ્ણલીલાનાં પદો ગાતા. તેથી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી તેમને વારંવાર કહેતા : “સ્વામી ! હવે થોડો વખત દેહ રહેશે. માટે કુંજગલીની લીલા મૂકી, શ્રીજીલીલામાં તાન જોડો.” (૪) સદ્. શુક સ્વામીને, વચનામૃત ગ.મ. ૯ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ સમજાવી, મહારાજના સર્વોપરીપણાની

નિષ્ઠા કરાવી ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “આ વચનામૃત તો લખ્યું મેં, અને શોધ્યું પણ મેં, પણ સમજાયું તો આજે જ.” (૫) ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને મહારાજનું સર્વોપરીપણું પ્રવર્તાવવામાં ક્યારેય પણ શાસ્ત્રની તંતી નડી નથી. શાસ્ત્રની તંતીઓવાળા માટે તેઓ કહેતા : “જીવ બીજે ક્યાંઈએ અટકતો નથી, મહારાજને પુરુષોત્તમ કહેવા તેમાં અટકે છે.” મોટા પરમહંસોએ શ્રીજીમહારાજનાં ચરિત્રો જોયાં-સાંભળ્યાં હતાં છતાં લખતાં અટક્યા હતા. તે ઉપર સ્વામીએ કહ્યું કે “શાસ્ત્રના શબ્દની બ્રાંતિ પડી છે તે આમ ને આમ નિરંતર ધડાકા ને પડકારા કરીશું તો મૂકી દેશે.” એટલી વાત કરી પછી રઘુવીરજી મહારાજની ગાદી ઉપર ચંપાનાં ત્રણ ફૂલ મૂકીને બોલ્યા જે, “કેટલાક આ ફૂલ સુધી પૂગે છે ને કેટલાક આ ફૂલ સુધી પૂગે છે, પણ આ ફૂલ સુધી તો કોઈ પૂગતા જ નથી.” (સ્વા.વા. ૩/૧૮) અર્થાત્ કેટલાક મહારાજને રામચંદ્રજી જેવા સમજે છે, કેટલાક બીજા ફૂલ એટલે કે શ્રીકૃષ્ણ જેવા સમજે છે, પણ આ ત્રીજું ફૂલ એટલે કે શ્રીજીમહારાજ જેવા છે તેવા સર્વોપરી, સર્વ અવતારના અવતારી પુરુષોત્તમ જેવા કોઈ સમજતા નથી. એ સમજણ અનેક જીવોને દૃઢ કરાવવા ત્રીજું ફૂલ સ્વામીએ પ્રસન્નતાપૂર્વક અચિંત્યાનંદ બ્રહ્મચારીને આપ્યું અને આજ્ઞા કરી કે આ ત્રીજા ફૂલ સુધી સૌને તમારે પહોંચાડવા એટલે કે શ્રીજીમહારાજના સર્વોપરી સ્વરૂપનું વર્ણન કરતો એક અપૂર્વ ગ્રંથ, જેમાં શબ્દે શબ્દે મહારાજનો મહિમા આવે તે લખવો, જેથી શ્રીજીમહારાજનો મહિમા સત્સંગમાં પ્રવર્તે. અચિંત્યાનંદ બ્રહ્મચારીએ સ્વામીની આજ્ઞા શિરોમાન્ય કરી ‘શ્રીહરિલીલાકલ્પતરુ’ જેવા અદ્ભૂત ગ્રંથની રચના કરી અને મહારાજનો અપાર મહિમા લખ્યો. આ રીતે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ પોતે તો વાતો કરીને સર્વોપરીપણું પ્રવર્તાવ્યું, સાથે સાથે પોતાના શિષ્ય દ્વારા પણ શ્રીજીનું સર્વોપરીપણું ગ્રંથસ્થ કરાવ્યું.

(વિભાગ - ૨ સત્સંગ વાચનમાળા ભાગ ૩, અગિયારમી આવૃત્તિ, મે - ૨૦૧૮,

યુગવિભૂતિ પ્રમુખસ્વામી મહારાજ દસમી આવૃત્તિ, મે - ૨૦૧૮)

પ્ર.૯ નીચે આપેલાં અવતરણો કોણ, કોને અને ક્યારે કહે છે તે લખો. (કુલ ગુણ : ૯)

❧ નોંધ :- કોણ કહે છે - ૧ ગુણ, કોને કહે છે - ૧ ગુણ, ક્યારે કહે છે - ૧ ગુણ.

૧. પહેલા જે સંતપુરુષ મળ્યા તે રામાનંદ સ્વામી હતા. (૩/૩૩)

⇒ શ્રીજીમહારાજ - લાલજી ભક્તને

⇒ કચ્છના વિકટ રણમાં મળેલી વ્યક્તિઓ વિષે જ્યારે લાલજી ભક્તે પૂછ્યું ત્યારે કહે છે.

૨. “આજથી ચાલીસ વર્ષ પહેલાં હું કાશી જતો હતો.” (૨/૧૬)

⇒ કલ્યાણદાસ - મુકુંદદાસને

⇒ મુકુંદદાસ કલ્યાણદાસને અખંડ બ્રહ્મચર્ય કઈ રીતે પળાય ? તેનો માર્ગ પૂછે છે ત્યારે.

૩. આપણાં તમામ કર્મોની સાક્ષી છે. (૨૧)

⇒ સ્વામીશ્રી - જોમો કેન્યાટાને

⇒ હરિકૃષ્ણ મહારાજની મૂર્તિને જોઈ તેમણે કહ્યું : ‘ખ્રિસ્તીઓ પહેરે છે તેવું પ્રતિક જ ને !’ ત્યારે કહે છે.

પ્ર.૧૦ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ : ૫)

❧ નોંધ : અડધા સાચા જવાબના ગુણ આપવા નહિ.

૧. ધર્મપુરમાં મહારાજે કુશળકુંવરબાને જીવુબાનો ઉતારો ક્યાં, શા માટે રાખવાની આજ્ઞા કરી ? (૫/૫૪)

જ. જીવુબાનો ઉતારો કુશળકુંવરબાની સાથે રાખવાથી હંમેશાં તેમનો સમાગમ થાય, માટે આજ્ઞા કરી.

૨. નિષ્કુળાનંદ સ્વામીના પદોમાં ખાસ કરીને શાનું આલેખન કરવામાં આવ્યું છે ? (૩/૩૮)

જ. નિષ્કુળાનંદ સ્વામીના પદોમાં ખાસ કરીને ભગવાનના અખંડ ધારક પરમ એકાંતિક સાચા સંતનાં લક્ષણો અને મહિમાનું આલેખન કરવામાં આવ્યું છે.

૩. મુક્તાનંદ સ્વામી નાના સંતો સાથે બેસીને શું જમ્યા ? (૨/૨૪)

જ. મુક્તાનંદ સ્વામી નાના સંતો સાથે બેસીને સૂકા રોટલા જમ્યા.

૪. વિશ્વમાં શાંતિ શેનાથી શક્ય છે ? (૫૬)

જ. જીવનમાં ધર્મનું અનુસરણ કરાય ને પરસ્પર સહિષ્ણુતા કેળવાય, તો વિશ્વમાં શાંતિ સ્થાપી શકાય.

૫. કૂકડ અને ઓદરકાના દરબારોને સ્વામીશ્રીએ શાના અપૈયા રાખવાનું કહ્યું ? (૫૧)

જ. કૂકડ અને ઓદરકાના દરબારોને સ્વામીશ્રીએ દારૂના અપૈયા રાખવાનું કહ્યું.

પ્ર.૧૧ આપેલા વિકલ્પોમાંથી ફક્ત સાચા વિકલ્પોની આગળ આપેલા ચોરસ ખાનામાં ખરાની (✓) નિશાની કરો.
(કુલ ગુણ : ૮)

❏ નોંધ : એક કે એકથી વધારે વિકલ્પ સાચા હોઈ શકે. તમામ સાચા વિકલ્પ આગળ ખરાની નિશાની કરી હશે તો જ પૂર્ણ ગુણ મળશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

(૧) ૨, ૪ (૨/૨૬) (૨) ૨, ૩ (૬/૬૨) (૩) ૧, ૪ (૮/૨૪) (૪) ૧, ૩ (૨૭/૪૮)

પ્ર.૧૨ નીચે આપેલાં વાક્યોનાં કારણ જણાવો. (નવેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૮)

❏ નોંધ : અહીં કેવળ પ્રસંગોના મુદ્દા જ આપ્યા છે. પરીક્ષાર્થીઓએ તે વિસ્તૃત રીતે લખેલા હોવા જોઈએ.

૧. રઘુવીરજી મહારાજની ગ્રંથીઓ ગળી ગઈ (૪/૪૬-૪૭) રઘુવીરજી મહારાજે ઘરભંગ થયા પછી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના સમાગમથી અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળવાનું નક્કી કર્યું હતું. પરંતુ હૃદયમાં રહેલી ગ્રંથિઓ જ્યાં સુધી ગળે નહિ ત્યાં સુધી સુખ આવે નહીં. એક વાર વિચરણમાં મહારાજે સ્વામીને એક પેંડો જમવા આપ્યો. ત્યારે સ્વામી બોલ્યા કે ‘પાંચસો પરમહંસો કહે છે ‘ખાઈશ નહીં, ઝેર છે.’ રઘુવીરજી મહારાજે કહ્યું : ‘આપ આવી રીતે વર્તો છો તો અમારા શા હાલ થશે ?’ ત્યારે સ્વામીએ કહ્યું ‘ભગવત્પ્રસાદજી મહારાજને ગાદી સોંપી તીર્થવાસી થઈને જૂનાગઢ આવો. જો હું તમારી ગ્રંથિઓ ગાળી ના નાખુ તો હું ગુણાતીત નહિ.’ ત્યારબાદ સં. ૧૯૧૭માં ભગવત્પ્રસાદજી મહારાજને ગાદી સોંપી પોતે તીર્થવાસી થઈને ફક્ત એક જ સેવક સાથે લઈને બીજો રસાલો છોડી સીધા જૂનાગઢ પહોંચ્યા. સવારે મંગળા આરતી વખતે તૈયાર થઈને કથામાં આવી જાય. શણગાર આરતી પછી ઉતારે આવી ખીચડી અથવા બાટીને મગની દાળ ઝટ ઝટ તૈયાર કરી કથામાં બેસી જતા. રાજભોગ વખતે જમવા પધારતા. બપોરે પણ આરામના સમયે આરામ જતો કરીને પણ કથામાં બેસતા. આ રીતે આળસ, નિદ્રા, રસાસ્વાદ વગેરનો ત્યાગ કરીને શ્રદ્ધાપૂર્વક નિર્માનીપણે સ્વામીનો સમાગમ કર્યો તો સ્વામીએ તેમની ગ્રંથિઓ ગાળીને ગુણાતીત કરી દીધા. અથવા
૨. ખુશાલ ભક્તનાં માતૃશ્રીને એક જરિયાન વસ્ત્ર અને ઝાંઝર મળી આવ્યાં. (૧/૨) : એક દિવસ શામળાજી મંદિરનાં પૂજારીએ વહેલાં દ્વાર ખોલી દીધાં તો સિંહાસનમાં મૂર્તિ ન હતી. તેણે મંદિરના બીજા માણસોને બોલાવ્યા ત્યારે મૂર્તિ આવી ગઈ હતી. લોકોને પૂજારીનું કપટ લાગ્યું. તેથી તેમણે મૂર્તિનાં વસ્ત્રાલંકારોની તપાસ કરી તો એક જરિયાન વસ્ત્ર અને એક સોનાનું ઝાંઝર અંગ પર ન હતા. પૂજારી પર ચોરીનો આરોપ આવ્યો. તે વખતે મૂર્તિમાંથી અવાજ આવ્યો કે ‘હું રોજ શામળાજીથી ટોડલા ખુશાલ ભક્ત સાથે રમવા જાઉં છું. આજે પૂજારીએ નિજમંદિર વહેલું ખોલ્યું એટલે મારે ટોડતાં આવવું પડ્યું, આથી મારું વસ્ત્ર અને ઝાંઝર રસ્તામાં પડી ગયું છે. તપાસ કરો એટલે મળશે.’ આ બાજુ ખુશાલ ભક્તનાં માતાશ્રી સવારે ઘરનું આંગણું વાળતાં હતાં. ત્યાંથી એક જરિયાન વસ્ત્ર અને નવેળામાંથી ઝાંઝર મળી આવ્યાં.
૩. આસ્ટનના મેયર શ્રી વિલ્કિન્સન પોતાના ગુસ્સા પરનો કાબૂ ગુમાવી બેઠા. (૨૮) : ઈંગ્લેન્ડના આસ્ટન શહેરમાં ૧૯૭૭માં સ્વામીશ્રીના સ્વાગતમાં નગરયાત્રાનું આયોજન થયું હતું. તે શહેરના મેયર અને અશ્વવિદ્યાના જાણકાર વિલ્કિન્સને જોયું તો સ્વામીશ્રીની બગીને જોડેલો ઘોડો રેસનો હતો. બેન્ડવાજાં વાગશે ત્યારે તે વિફરશે. તેમણે વ્યવસ્થાના અગ્રેસર શ્રી. સી. ટી. પટેલનું ધ્યાન દોર્યું. ત્યારે શ્રી. સી. ટી. પટેલે કહ્યું ‘એના નિયંતા સ્વામીશ્રી છે’. તેઓ બગીમાં બેસશે પછી કાંઈ નહિ થાય!’ આ સાંભળીને મેયર ખૂબ ગુસ્સે થયાં. પણ કાંઈ બીજો નિર્ણય લે તે પહેલાં તો સ્વામીશ્રી પધારી ગયા અને બગીમાં બિરાજી ગયા. વિલ્કિન્સનના આશ્ચર્ય વચ્ચે મદોન્મત્ત ઘોડો એકદમ શાંત થઈ ગયો. સમગ્ર નગરયાત્રા દરમિયાન નીચી દૃષ્ટિ કરીને જ ચાલ્યો. અથવા
૪. મંગળના રોમે રોમમાં આનંદ વ્યાપી ગયો. (૪૫-૪૬) : ભીમપુરા ગામમાં રાત્રે ૧૧-૩૦ વાગે સ્વામીશ્રીએ એક આધેડ માણસને તેનું નામ પૂછી વ્યસન અંગે પૂછ્યું, તો, તે બીડી પીતો હતો. સ્વામીશ્રીએ સમજાવ્યું કે આ વસ્તુ નકામી છે, શરીર બગાડશે. તે આપણા માટે છે જ નહીં. માટે છોડી દેજો. તો સુખી થશે. શરીર ને પૈસા બંને બરબાદ કરે છે. તેના બે દીકરા દારૂ પીતા હતા તે બંનને લઈને સવારે સ્વામીશ્રીએ પોતાની પાસે આવવાનું કહ્યું. સવારે તેઓ આવ્યા ત્યારે સ્વામીશ્રીએ તેમને આશીર્વાદનો ધબ્બો માર્યો અને વર્તમાન ધરાવી વ્યસન મૂકાવી દીધું. મંગળ અને તેના દીકરા પૂજા કરતા થઈ ગયા. સ્વામીશ્રીના આત્મીયતાભર્યા લગાવે જીવન-પરિવર્તનની ચમત્કૃતિ સર્જી. નિઃસ્વાર્થ પ્રેમની હૂંફ હૃદયમાંથી અનેક વર્ષો અને જન્મોનો કચરો ભસ્મીભૂત કરી દે છે. મંગળ તેનો અનુભવી હતો. આ અનુભવનો આનંદ તેના રોમે રોમમાં વ્યાપ્યો હતો.

નોંધ : અહીં કેવળ પ્રસંગોના મુદ્દા જ આપ્યા છે. પરીક્ષાર્થીઓએ તે વિસ્તૃત રીતે લખેલા હોવા જોઈએ.

૧. ગોપાળાનંદ સ્વામીની ત્યાગ-વૈરાગ્યની છટા (૧/૮) : સદ્ગુરુ ગોપાળાનંદ સ્વામીની ત્યાગ અને વૈરાગ્યની છટા અદ્ભૂત હતી. તેમના દેહની પ્રકૃતિ કૃષ અને કોમળ હોવા છતાં તેમને ત્યાગનો ઈશક સહેજ પણ મોળો પડતો નહિ. એક વખત એક પ્રેમી હરિભક્તે ભાવથી સ્વામીને રેશમી કોરનું ધોતિયું ઓઢાડી આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરી કે ફાટે નહીં ત્યાં સુધી આ ધોતિયું પહેરવું. સ્વામીએ તેના ભાવનો અનાદર ન થાય અને મહારાજની આજ્ઞા પણ સચવાય તેવી રીતે યુક્તિ કરીને ધોતિયું ખૂબ તાણીને પહેર્યું કે જેવા પોતે બેસવા ગયા કે તરત જ ફાટી ગયું. અને તરત જ કાઢી નાખ્યું. શ્રીજમહારાજની રેશમી કે જરીયાની વસ્ત્ર ન પહેરવું તે આજ્ઞા બરાબર પાળી. આવા ત્યાગની સાથે સાથે સ્વામીની વૈરાગ્ય છટા પણ નિરાળી હતી. તે દૂધ, ઘી વગેરે સ્નિગ્ધ પદાર્થો લેતા નહીં. રોટલી પણ કોરી જમતા અને વધારાનું પોતાને ભાગે આવતું ઘી અગ્નિદેવતાને હોમી દેતા. આ કારણથી તેમના શરીરને વિશેષ ઘસારો લાગતો. સ્વામીનો દેહ સારી રીતે સચવાય અને હરિભક્તોને તેમના સમાગમનું સુખ અધિક મળે તે હેતુથી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ કહ્યું કે, ‘સ્વામી ! હવે તમારી અવસ્થા થઈ છે તો હવે થોડું થોડું ઘી રોટલીમાં જમો,’ પરંતુ સ્વામીની આ પ્રકારની રુચિ ન હતી. તેથી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ એક વાર રોટલી ઘી ચોપડીને તેમને જમવા આગ્રહપૂર્વક આપી. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનો આગ્રહ, પ્રેમ અને વિનંતિ આગળ સ્વામી નમી પડ્યા અને જમી ગયા અને બોલ્યા કે ‘હવે ત્યાગ-વૈરાગ્યની વાતો મારાથી નહિ થાય માટે હવે તમે કરજો.’ આમ સ્વામી અન્યના પ્રેમભાવ અને આગ્રહ સામે નમી જતા પણ તેમના ત્યાગ-વૈરાગ્યની છટામાં નિશ્ચયના કારણે યુક્તિપૂર્વક તરી જતા. અથવા
૨. તારા જીવ સામું જોઈ ઇં તો અરધો સત્સંગ રહ્યો છે. (૭/૬૮) : એક દિવસ શિવલાલભાઈને ગાડીમાં બેસારીને સ્વામીએ કહ્યું કે ‘તારા મનમાં એમ જાણે છે જે, મેં ગઢડામાં મૂર્તિ પધરાવી ને ભાવનગરમાં રઘુવીરજી મહારાજને પધરાવ્યા એ કામ બહુ મોટું કર્યું, પણ તારા જીવ સામું જોઈ ઇં, તો અરધો સત્સંગ રહ્યો છે.’ કારણ, ગઢડામાં લાગેલા કેટલાક કુસંગના શબ્દોથી શિવલાલભાઈને જરા વ્યાવહારિક મોટપનો ભાર અને સ્વામીને વિષે સહેજ નહીં જેવો મનુષ્યભાવ આવી ગયો હતો. તે શિવલાલભાઈનું અંતર પકડી સ્વામીએ ઉપરની વાત કરી અને કહ્યું : ‘આવા સાધુને મૂકીને જે જે સુખ ઈચ્છવું તે તો જેમ એક દિવસ ગાયનું વાછરું છૂટીને ગૌશાળે ગયું ને જાણે જે, દૂધનું સુખ લઉં. પછી તો ત્યાં પોઠિયા ઊતરેલ તે જ્યાં મોટું ઘાલવા જાય ત્યાં પાટુંઓ ખાય, તે પાટું ખાઈ ખાઈને મોટું તો સૂઝી ગયું પણ દૂધનું સુખ આવ્યું નહીં. પછી પોતાની મા આવી તોય ધાવવા સમર્થ ન થયું. તેમ આવા સાધુને મૂકીને જે બીજે સુખ લેવા જાય તે તો પાટું ખાધા જેવું છે, કેમ જે, આજ્ઞા-ઉપાસનામાં ભંગ પાડશે ત્યારે આવા સાધુ પાસે નહીં બેસાય. જેમ ગાયનું વાછરું ગાય પાસે ન ગયું તેમ.’ વળી, એમ પણ કહ્યું કે ‘આમ ને આમ બે મહિના સુધી વાતું કરીશ ત્યારે મોરે ભગવાનમાં જીવ જોડાણો હતો એવો જોડાશે. એવો સ્થૂળભાવ આવી ગયો છે. ને આ વાતું તો ભગવાનમાં જોડાવાની છે.’
૩. ચોરના જીવન પરિવર્તનની મંગલ ક્ષણ (૪૦-૪૧) : ત્રિચિનાપલ્લીમાં સ્વામીશ્રીના ઉતારાના ચોથા માળે પાણીની ટાંકીમાં એક ચોર હતો. લોકો તેને શોધી રહ્યા હતા. રામચરણ સ્વામીની મદદથી ચોરને ટાંકીમાંથી બહાર કાઢી પાણી પાયું. સ્વામીશ્રીએ રામચરણ સ્વામીને સૂચના આપી ‘તેને બહાર પણ નહીં જવા દેતા. લોકો લાકડીઓ લઈને ઊભા છે. બીયારાને ટીપી નાંખશે. સ્વામીશ્રીએ ચોરને પણ સદ્બોધ આપ્યો : ‘ભાઈ! કોઈકનું લૂંટીને શા માટે ખાવું ? જાતમહેનત કરીએ ! હરામનું ખાવું નહીં... ચોરી કરવી તેના કરતાં ભગવાને હાથપગ આપ્યા છે તેનો ઉપયોગ કરી મહેનત કરને ! ભગવાન અંતર્યામી છે... દયા કરશે...’ ચોરના જીવન પરિવર્તનની એ મંગલ ક્ષણ હતી. તેણે જીવનભર ચોરી ન કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. અથવા
૪. બળબળતા તાપમાં સ્વામીશ્રીના ઉઘાડા ચરણ (૩૮) : ભરબપોરે એક હરિભક્ત વિદ્યાનગરના અક્ષરપુરુષોત્તમ છાત્રાલયમાં પ્રવેશ્યા. પોતાની નવી ખરીદેલી ટ્રક સ્વામીશ્રીના હસ્તે પાવન કરાવવી હતી. સ્વામીશ્રીને વિનંતી કરી. બહાર પધારીને સ્વામીશ્રીએ ઠાકોરજી સહિત ટ્રકનું પૂજન કર્યું. પૂજન કરીને સ્વામીશ્રી ઓરડામાં જવાને બદલે બીજી દિશામાં વળ્યા. એ દિશામાં દૂર ઊભેલા સાધુજીવનદાસ સ્વામી આશ્ચર્યથી સ્વામીશ્રીના પોતાના તરફના આગમનને જોઈ રહ્યા. સ્વામીશ્રીએ તેમની નજીક આવીને અપાર પ્રેમથી પૂછ્યું : ‘જોડા નથી પહેર્યા ?’ સ્વામીશ્રીના આ અણધાર્યા સવાલથી સંત ચોંકી ઊઠ્યા. તેમણે કહ્યું : ‘બાપા ! નથી પહેરતો !’ સ્વામીશ્રીએ જાણ્યું કે તપ કરવાની રુચિવાળા આ સંતે પગમાં કંઈ ન પહેરવાનો નિયમ લીધો છે. જાણે આંચકો લાગ્યો હોય તેમ એકદમ ત્યાં ને ત્યાં જ સ્વામીશ્રીએ પોતાના પગમાં પહેરેલાં પગરખાં કાઢી નાખ્યાં. કરુણાભીના થઈને એ સંતને પગરખાં ધરતાં કહે : ‘લ્યો, પહેરો. આજથી જોડા-સ્લીપર જે ફાવે તે પહેરજો !’ આ અપાર કરુણાભીના વાત્સલ્યની ગંગામાં એ સંત તરબોળ બની ગયા. માતા કરતાંય વધુ

વાત્સલ્ય આ એક વાક્યમાં ઝરી રહ્યું હતું. સંતે આનાકાની કરીને સ્વામીશ્રીનાં પગરખાં ન જ પહેર્યાં પરંતુ બળબળતા તાપમાં બળતા સ્વામીશ્રીનાં એ ઉઘાડાં ચરણ એમના હૃદયમાં કાયમ માટે એક અમીટ છાપ મૂકી ગયાં. આત્મીયતાની એ ચરમસીમા હતી !

(વિભાગ - ૩ : નિબંધ)

પ્ર.૧૪ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર આશરે ૬૦ લીટીમાં નિબંધ લખો. (કુલ ગુણ : ૧૫)

❧ નોંધ : નિબંધ એ મૌલિક વિષય છે, તેમાં આપેલ મુદ્દા ઉપરાંત બીજા ઘણા પાસા આવરી શકાય છે. જેવાં કે મૌલિકતા, સંપ્રદાય તથા અન્ય સંપ્રદાય વિષયક જ્ઞાન, કથાવાર્તાને આધારે વિષય વસ્તુની વિશેષ છણાવટ, અન્ય આધારભૂત સાહિત્યનો સહારો વગેરે મુદ્દાઓનો સમાવેશ થઈ શકે છે. પરીક્ષાર્થીએ વિષયને અનુરૂપ આ ઉપરાંત પણ બીજા પ્રસંગો લખ્યા હોય તો તે પણ માન્ય રાખી ગુણ આપવાં.

૧. અમર વારસો ગુણાતીતનો : પરાભક્તિ. (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - નવેમ્બર ૨૦૧૮, પાના નં. ૧૨-૧૪)

મેઘલી મધરાતે વરસતા વરસાદમાં સ્વામિનારાયણ ભગવાનનાં દર્શન માટે ઊભા રહેલ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીમાં જોવા મળતી પરાભક્તિ પ્રમુખસ્વામી મહારાજમાં સૌએ નિહાળી છે. આવી જ પરાભક્તિ વર્તમાનકાળે મહંત સ્વામી મહારાજમાં સૌને અનુભવાય છે. પ્રમુખસ્વામી માટે વિદ્વાનો ચિંતકો, કથાકારો, હરિભક્તો સૌ કોઈનો અનેક રીતે તેઓની વ્યાખ્યા કરવાનો પ્રયાસ - પરંતુ એ અનેક વ્યાખ્યાઓમાં ચરમ શિખરે પહોંચી હોય તેવી એક વિશિષ્ટ વ્યાખ્યા - આદર્શ પરાભક્તિનું મૂર્તિમંત સ્વરૂપ. પ્રમુખસ્વામી મહારાજ એટલે પરાભક્તિનું એવરેસ્ટ શિખર - ઠાકોરજી એમનો શ્વાસ, લોહીનો લય, હૃદયનો ધબકાર, પ્રાણ - એક પળ એક ક્ષણ પણ ઠાકોરજી વિના સંભવી જ ન શકે - જગતનો કોઈ પણ પદાર્થ ઠાકોરજીને અર્પણ કર્યા વગર તેઓને ન ખપે - ઈષ્ટદેવ અને ગુરુમાં સ્વયંને વિલીન - પોતે કરેલ કાર્યોનું વિસ્મરણ - આ જ પરાભક્તિનું મૂર્તિમંત સ્વરૂપ આજે પૂ. મહંત સ્વામી મહારાજમાં - ચહેરો બદલાયો છે પણ ગુરુ-ભક્તિ, પરાભક્તિનો વારસો એવો જ બળ. સન્ ૨૦૧૮માં જાલંધરમાં મૂર્તિતિષ્ઠા - સ્વામીજીએ કહ્યું આજે શ્રીજીમહારાજે શ્રીજીમહારાજની પ્રતિષ્ઠા કરી - પરાભક્તિને કારણે તેઓ શ્રીજીમહારાજમય - હું પદનો ત્યાગ - પ્રમુખસ્વામી મહારાજનું સ્વરૂપ થઈને એ જ ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક શિખરે બિરાજમાન - પ્રમુખસ્વામી મહારાજના સંકલ્પ પ્રમાણે શ્રીજીમહારાજનો દિવ્ય જીવનલીલાઓનો ચિત્રગ્રંથ પ્રકાશિત - સ્વામીશ્રી દ્વારા ઉદ્ઘાટન - કલાની દૃષ્ટિએ નહિ પણ સાક્ષાત્ શ્રીજીમહારાજ પ્રત્યક્ષ હોય તેમ નિહાળી - નીલકંઠવર્ણિમય બની ગયા કે દિવસો સુધી તેઓને તેમના ખંડમાં તપોમય મૂર્તિ નીલકંઠનાં સાક્ષાત્ દર્શન - સાક્ષાત્કાર - આ જ સાચી પરાભક્તિ - પરાભક્તિ એટલે દરેકમાં ભગવાનનાં દર્શન - પ્રાતઃ પૂજા બાદ તેઓ એક એક હરિભક્ત અને સંતની આંખમાં આંખ પરીવીને તેઓમાં રહેલ સાક્ષાત્ શ્રીજીમહારાજને પ્રણામ. યુ.એસ.એમાં રોબિન્સવિલ ખાતે સ્તંભ સ્થાપનનો કાર્યક્રમ - સ્તંભોના ગોખમાં સદ્. મુક્તાનંદ સ્વામી અને સદ્. નિષ્કુળાનંદ સ્વામીનું રૂપ ધારણ કરીને બે કિશોરો ઊભા રખાયા હતા - સ્વામીશ્રીનું મંચ પર આગમન - આ બંને સદ્ગુરુઓના સ્ટેઝ્યું (કિશોરો)એ સ્વામીશ્રીને ખૂબ ભાવથી હાર પહેરાવ્યો - આ બંને સદ્ગુરુઓ છે તેમ જાણ્યું તેથી સ્વામીશ્રી દ્વારા ચરણસ્પર્શ - ગોખમાંથી ઊતરીને દંડવત્ કરતા કિશોરોને સ્વામીશ્રીએ રોક્યા. શ્રીજીમહારાજના સાક્ષાત્ આ પરમહંસો છે એવો ભાવ - પ્રમુખસ્વામી મહારાજના ધામગમન બાદ પૂ. મહંતસ્વામી મહારાજમાં સૌનું સ્વાભાવિક પણે જોડાણ - તેથી ઉત્સાહ પૂર્વક તેઓનો જય જયકાર - સ્વામીશ્રી ખૂબ ટોકે છતાં અતિ ઉત્સાહમાં બધા શહેરોમાં આવું બને - તેથી સ્વામીશ્રી નારાજ - પ્રમુખસ્વામી પહેલાં મારી જય બોલાવો છો તે જાણે મારી બે ભુજાઓ કાપી નાખો છો! આવી જયથી તેઓશ્રીને ગભરામણ અનુભવાતી - અનન્ય પરાભક્તિ ગુરુમાં હોય તો જ આવા ઉદ્ગારો સંભવે - આ જ તેઓનું જીવન - પ્રમુખસ્વામી મહારાજ પણ શાસ્ત્રીજી મહારાજ અને યોગીજી મહારાજનું સ્મરણ કરતાં ગદ્ગદિત - પૂ. મહંત સ્વામી મહારાજ પણ ગુરુઓનાં સ્મરણમાં તલ્લીન - ગુણાતીત ગુરુઓની પરાભક્તિનો અમર વારસો આજે પણ ચાલ્યો જ આવે છે. આવા પરાભક્તિના એવરેસ્ટ શિખર સમાન પ્રગટ ગુરુહરિ મહંત સ્વામી મહારાજનાં ચરણોમાં કોટિ કોટિ વંદન.

૨. બે સદી પહેલાં જેમણે છડી પોકારી સ્વચ્છતાની :- (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ - જૂન ૨૦૧૫, પાના નં. ૬-૮)

(૧) ભગવાન સ્વામિનારાયણનું ૧૭૮૧માં પ્રાગટ્ય - ૧૮મી સદીનો સંધ્યાકાળ - રાજકીય અંધાધૂંધી અને કારમી ગુલામીમાંથી પસાર થતી ભારતીય પ્રજામાં વૈદિક સમયથી ચાલી આવતી સૂઝબૂઝનો અભાવ. આવા સમયમાં ૧૮મી સદીના પ્રારંભમાં ગુજરાતમાં ભગવાન સ્વામિનારાયણ દ્વારા આધ્યાત્મિક અભિયાન - જેના પ્રથમ સોપાનની શરૂઆત આંતર-બાહ્ય

સ્વચ્છતા. (૨) એ યુગમાં ખેતી કરતો અને મજૂરી કરતો વર્ગ ભાગ્યે જ સ્નાન કરતો. તેથી સૌ પ્રથમ તેમણે શરીર-શૌચ શીખવીને સ્નાન કરતા કર્યા. આ વર્ગ પ્રત્યે સૂગ રાખ્યા વિના તે વર્ણને જ પોતાનું શરણું પ્રાપ્ત કરાવ્યું. જુદાં જુદાં નિમિત્ત ઊભાં કરીને તેમને સ્નાનનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું. પ્રસંગ - એક વખત ઘેલા નદીમાં મોટું પૂર આવ્યું. આખું ગામ તણાઈ જશે તેવી ભીતિથી સૌ શ્રીજીમહારાજ પાસે ગયા. શ્રીહરિએ ગામઘણી દાદા ખાયરને ચૂંદડી તથા મોડિયાથી નદીને વધાવવાની આજ્ઞા કરી. પાણી ઘટવાને બદલે વધવા લાગ્યું. સર્વે મનુષ્યોએ મહારાજને પ્રાર્થના કરી. શ્રીહરિ બોલ્યા ‘આ તો ઘેલો છે, તે તો પોતાનું ધાર્યું કરે. પણ જો ગામના બધા જ માણસો રોજ એમાં નાહ્યા પછી જ અન્ન જમવાનું નિયમ લે તો પૂર ઊતરે.’ આથી, સૌએ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે ‘અમે રોજ નાહીશું, પછી જ અન્ન જમીશું.’ પછી શ્રીહરિએ ઘેલા નદીમાં પોતાના ચરણારવિંદ બોળ્યા એટલે પૂર ઊતરવા લાગ્યું. આમ શ્રીજીમહારાજ દ્વારા દેહ શુદ્ધિનું યુક્તિપૂર્વક બતાવેલું પ્રથમ પગથિયું હતું. (૩) સ્વચ્છતા માટેની જાગૃતિ - મહારાજે દાદાખાયરના દરબારમાંથી થાળ ન લાવવાની આજ્ઞા. ગામમાં જઈ ભિક્ષામાં જે હાથમાં પડ્યું તે જમી લેવાની વાત કરી. મોટીબા ને આ વાત ઠીક ન લાગી. કારણ આ લોકો નહાય નહિ. દિશાએ જઈને પણ પાણી ન લે અને હાથ પણ ધૂએ નહિ. એવા હાથે રોટલા ઘડીને ભિક્ષામાં આપે ખૂબ ગંદકી પૂર્ણ ભિક્ષા. આ વાત સાંભળી મહારાજે સ્વચ્છતાની આહ્વાન જગાવી તેથી સામાન્ય વર્ગમાં પણ સ્વચ્છતા અંગે જાગૃતિ. આ એક ઐતિહાસિક કાર્ય ગુજરાત, કાઠિયાવાડની હલકી જાતિઓ પાસે મધ્ય-માંસનો ત્યાગ કરાવ્યો, નાહવા-ધોવાનો આચાર શીખવી ઉદ્ધાર કર્યો. (૪) તે સમયમાં વાવ-કૂવા, નદી-તળાવો એ જળના મુખ્ય સ્ત્રોત. પરંતુ આ સ્થાનો મળ-મૂત્રથી ગંદા રહેતા. તેથી મહારાજે જળસંચયોને સ્વચ્છ રાખવાની હાકલ કરી. માંગરોળમાં વાવનું પાણી ખૂબ ગંદુ હતું. આ વાવને ગળાવી જળ શુદ્ધ કરાવ્યું. કારિયાણીમાં મહિનાઓ સુધી સતત પરિશ્રમ કરી તળાવ ઊંડુ કરાવ્યું. શુદ્ધ જળની સરવાણી ફૂટી તળાવ ભરાઈ ગયું. વાવ, કુવા, તળાવ વગેરેનું કાર્ય પૂર્ણ થાય પછી મહારાજ યજ્ઞ કરાવીને વરુણ દેવની પ્રતિષ્ઠા કરાવે. જળાશયોમાં સાક્ષાત્ દેવતા બિરાજે છે તેથી આ સ્થાનોને શુદ્ધ રાખવાનો મહિમા સમજાવ્યો. (૫) આહાર સ્વચ્છતા - ખાદ્ય સામગ્રીનો ઉપયોગ કરતાં પહેલાં ગાળવાની-ચાળવાની શિક્ષાપત્રીમાં આજ્ઞા. આ ઉપરાંત જીવજંતુવાળા જળથી સ્નાન પણ ન કરવું તેવી આજ્ઞા. જુદા જુદા સ્તરોએ સ્વચ્છતાની સેવાનો આધ્યાત્મિક અભિગમ. ઉકા ખાયરની સ્વચ્છતાની સેવાને વચનામૃત દ્વારા બિરદાવીને તેમની સેવાને અમર કરી દીધી. (૬) નિમ્ન જાતિઓમાં પણ સ્વચ્છતાના સંસ્કાર - નીચી જ્ઞાતિના હરિભક્તો ઉચ્ચ જ્ઞાતિઓ કરતાં પણ સ્વચ્છતામાં અગ્રેસર. તેજભાઈ વણકરનો પ્રસંગ - વહેલા ઊઠીને શેરીઓ વાળીને પોતાની ફરજ અદા કરતા. - વણિક શ્રેષ્ઠીના ઘરની રસોઈ અંગીકાર કરવાનો સ્વચ્છતા-શૂચિતા ન હોવાને કારણે જ ઈન્કાર કર્યો. સૌરાષ્ટ્રના તડ ગામના જેઠા કોળી. બ્રાહ્મણ જેવો તેનો આચાર. પીવાના પાણીનો લોટો જુદો. દિશાએ જવાના પાણીનો લોટો જુદો. સ્વચ્છતાનો અત્યંત આગ્રહ. એકાદશી, પૂજા-પાઠ, નહાવુ-ધોવું જેવા પવિત્ર આચરણ. (૭) શ્રીજીમહારાજનો પ્રચંડ પુરુષાર્થ - પેઢીઓની પેઢીઓથી નર્ક જેવી પરિસ્થિતિમાં સબડતી રહેતી એ સામાન્ય પ્રજાને આટલી ઉચ્ચ કક્ષાની આચાર-વિચાર શુદ્ધિ પળાવવા માટે ભગવાન સ્વામિનારાયણને કેટલો પુરુષાર્થ કરવો પડ્યો હશે તે બાબત જ અકલ્પનીય છે. આંતર-બાહ્ય સ્વચ્છતા રાખે પછી જ ભગવાનની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થાય છે. આ સત્યની શ્રીહરિએ પોતાના આશ્રિતોમાં દઢતા કરાવી. (૮) ઉપસંહાર - એટલે જ આજથી ૨૦૦ વર્ષ પહેલાં સમાજમાં સ્વચ્છતાની છડી પોકારનાર શ્રીહરિનાં ચરણોમાં વંદના કરતાં કવીશ્વર નાનાલાલ ભાવપૂર્વક લખે છે : ‘શ્રીજીએ પ્રવર્તાવેલા ધર્મમાર્ગની લાક્ષણિકતા શી લેખાય ?’ તેનો ઉત્તર : આ ધર્મમાર્ગ છે આચાર-સ્વચ્છતાનો, વિચાર-સ્વચ્છતાનો, વિધિ-સ્વચ્છતાનો, વ્યવહાર-સ્વચ્છતાનો, આંતર-સ્વચ્છતાનો સર્વદેશીય અન્તર્બહિર્ સ્વચ્છતાનો.

૩. છાત્રાલયની પવિત્ર ભૂમિમાંથી પરિવર્તનનો વાયરો :-

(૧) એક કિસાન એક એક અંકુરને વાત્સલ્યથી મહોરાવે છે, તે જ રીતે સ્વામીશ્રીની નિશ્રામાં બી.એ.પી.એસ. સ્વામિનારાયણ સંસ્થાનાં છાત્રાલયો વિદ્યાર્થીઓના જીવનને સુવાસિત કરે છે અને તેને કારણે સમાજને મળે છે અનોખો પરિપાક. (૨) છાત્રાલયની ભૂમિમાંથી આમુલ પરિવર્તન - એક આદિવાસી અને પછાત વિસ્તારનો સાવ અબુધ કિશોર - પગે અપંગ - ગામના કોઈ ભાવિક ભાઈ તેને સુરતમાં નોકરી અર્થે લાવ્યા - આટલું વિશાળ શહેર, મોટાં મોટાં મકાનો, વાહનો જોઈને મૂંઝવણ - સુરતના છાત્રાલયમાં નિઃશુલ્ક રહેવાની તથા ભણવાની સગવડ મળી અભ્યાસ દરમ્યાન વેકેશનમાં ગામમાં આવીને છાત્રાલયમાં શીખેલ પાઠો બાળકોને શીખવે - બાળમંડળની તેના દ્વારા સ્થાપના - ધીમે ધીમે સંયુક્ત મંડળની સ્થાપના - ગામના બીજા યુવકો અભ્યાસ માટે છાત્રાલયમાં - ગામમાં ધીરે ધીરે સત્સંગનો વ્યાપ. શિક્ષણનું પ્રમાણ વધ્યું - વ્યસનો દૂષણોનું પ્રમાણ ઘટ્યું. ૭૦% લોકો સત્સંગી - ગામમાં જાગૃતિ પાકા મકાનો - મંદિર, સંત આશ્રમ, ઘરે ઘરે ટુ

હીલર - આ યુવક સંસ્થાની હોસ્પિટલમાં આસિસ્ટન્ટ મેનેજર - આમ છાત્રાલયની ભૂમિમાંથી પરિવર્તનનો પવન. (૩) બીજાને સુગંધિત કરવાની પ્રેરણા - અમદાવાદના એક અધિકારીને વિદેશ જવાની ઇચ્છા - સ્વામીશ્રીને ક્યાં જવું ! તેમ પૂછ્યું. જવાબ મળ્યો : આયરલેન્ડ. આદેશ પ્રમાણે આયરલેન્ડના ડબલિન શહેરમાં કન્સલ્ટન્ટના વ્યવસાય સાથે શરૂ થયું આધ્યાત્મિક આરોહણ - વિદ્યાનગર છાત્રાલયના આ યુવકની રગોમાં અક્ષરપુરુષોત્તમનું જ્ઞાન લોહીની જેમ વહે - તેથી સત્સંગ પ્રચાર માટે ખૂબ ભીડો વેઠે - સત્સંગ મંડળોનો આયરલેન્ડમાં પ્રારંભ - બીજા શહેરમાં જઈને પણ સત્સંગ મંડળની સ્થાપના - તેમના આગ્રહથી તે શહેરમાં વ્યસનો દૂર થયાં - યોગીજી મહારાજે કહ્યું હતું કે છાત્રાલય શરૂ થયું છે, તેમાં ચૈતન્ય મંદિરો તૈયાર થશે આ કળિયુગમાં સત્સંગનું વર્તન આવાં છાત્રાલયોને આભારી. (૪) જીવન કથીરમાંથી કંચન બન્યું - ડ્રગ્સ અને દારૂના નશામાં ચક્ર્યૂર રહેનાર વિદ્યાર્થી - માતા-પિતા કે પ્રિન્સીપાલની કોઈ વાત માને નહિ - ઠપકો આપે તો આપઘાતની ધમકી - હોસ્ટેલ છોડીને મિત્રો સાથે રૂમ રાખીને રહ્યો, અહીં તો વળી સાવ જ સ્વચ્છંદતા - દારૂ, માંસની મહેફિલ - તેનો સદાચારી મિત્ર આ બધું છોડી દેવા સમજાવે પરંતુ પથ્થર પર પાણી - અચાનક તેને ખરાબ ધંધા છોડી દેવાનાં વિચાર - સારા છાત્રાલયની શોધમાં - પહેલી પસંદગી મહેસાણાના બી.એ.પી.એસ. છાત્રાલયની વ્યસનથી દૂર રહે તો જ પ્રવેશ - કામ ચલાઉ બાંધધરી - છાત્રાલયના દિવ્ય વાતાવરણમાં અંતરમાં શાંતિ - સત્સંગ લાભ - સ્વામી-શ્રીના દર્શનથી જીવનમાં અમૂલ પરિવર્તન - એકાગ્રતાથી અભ્યાસ - મીકેનીકલ એન્જનીયર થયો. પરિવર્તન અને સિદ્ધિ પાછળનું રહસ્ય અશ્રુભીની આંખે જણાવે ‘થેંક્સ ટુ પ્રમુખસ્વામી મહારાજ’ અને ‘થેંક્સ ટુ બી.એ.પી.એસ. છાત્રાલય’. કથીરમાંથી જીવનને કંચન બનાવ્યું. (૫) દેશ માટે સમર્પિત થવાની પ્રેરણા - એક તરવરિયો યુવાન - વિદ્યાનગર છાત્રાલયમાં બી.એ.પી.એસ. એમ.એસ.સી. છાત્રાલયમાં નિવાસ દરમ્યાન એન.સી.સી.માં આગવું સ્થાન - તેના કારણે દેશ સેવાની લગન - ભારતીય સેનામાં જોડાવાની તક - ફરજ દરમ્યાન છાત્રાલયમાંથી પ્રાપ્ત થયેલ ગુણો - કર્મઠતા, વિવેક, સૌમ્ય સ્વભાવ, નેતૃત્વ વગેરે ને કારણે કેપ્ટન તરીકે બઢતી - સૈનિકોના અનેક પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કરાવ્યું - કાર્ય કરવાની આગવી કળાથી સૌ પ્રભાવિત - પ્રસન્ન છતાં આ બધાનો યશ આ યુવક સ્વામીશ્રી અને છાત્રાલયને આપે છે. દેશ સેવા માટેની, દેશને માટે સમર્પિત થવાની ભાવના છાત્રાલયમાંથી જાગી. (૬) સ્વામીશ્રીનો દિવ્ય સ્નેહ મળ્યો - વિદ્યાનગર છાત્રાલયમાં સ્વામીશ્રીના સાનિધ્યમાં કાર્યક્રમ ‘સ્વામીશ્રી અમારા જ છે’ એવું બે ટીમ પાડી સામ સામે પૂરવાર કરવાનું - એક પંજાબી યુવકે આ કાર્યક્રમ માટે પ્રેક્ટીસ કરી ન હતી તેથી વ્યવસ્થાપક સંત દ્વારા ભાગ લેવાની ના પાડી. તેને રડવું આવી ગયું - છતાં સભામાં વ્યક્તિગત દર્શનમાં છેલ્લો નંબર - દર્શન કરીને આગળ ચાલ્યો ત્યાં સ્વામીશ્રીએ ટીશર્ટ ખેંચીને પાછો બોલાવ્યો ‘ધીર, આજ સબ બોલે સ્વામી હમારા હૈ’ તુમ ક્યું નહિ બોલે ! ‘સબ ભલે બોલે લેકિન મૈં તુમ્હારા હૂં’ ‘સ્વામી ! મૈં ભી આપકા હૂં’ છેલ્લે સ્વામીશ્રી તેને કહે ‘મારે તને હૃદયમાં રાખવો છે’ આ નિઃસ્વાર્થ વાત્સલ્ય વર્ષા આ યુવક માટે અણમોલ સ્મૃતિ - તેને કારણે તેની કોઈ પણ સમસ્યાનું નિરાકરણ થઈ જાય છે. (૭) સ્વામીશ્રીના અમાપ સ્નેહને પામવાની તક છાત્રાલયની પવિત્ર ભૂમિમાંથી - સાવ અલ્પ વિકસિત ગણાતા ગામનો યુવક દસ ધોરણ બાદ શું કરવું તેની દ્વિધા - સ્વામીશ્રીએ વલ્લભ વિદ્યાનગર છાત્રાલયમાં ૪૮% થી એડમીશન અપાવ્યું. બી.ઈ. ઈલેક્ટ્રીકલ એન્જનીયર - શારીરિક ઊંચાઈ સામાન્ય તેથી લઘુતાગ્રંથિ (૮) હજારની મેદની વચ્ચે કાર્યક્રમમાં બોલ્યો. સ્વામીશ્રી કહે ‘તારી ઊંચાઈ વધી કે નહિં !’ આ યુવકને ભણ્યા પછી નોકરીની વ્યવસ્થા કરાવી. ત્યાં સુધી કે તેનાં લગ્ન થાય તે પછી પણ તેનાં બાળકોને ભણાવવાની જવાબદારી તે સંતને સોંપી, એટલે કે પોતાને શિરે લીધી. સ્વામીશ્રીના અમાપ સ્નેહને પામવાની તક મળી. (૮) બીજાની સેવા કરવાની પ્રેરણા - વ્યાવસાયિક કામકાજ માટે અમેરિકા ગયેલ યુવકને એકાદશીનો નિર્જળા ઉપવાસ - પારણાં કઈ રીતે કરવાં તેની મૂંઝવણ - રથિન રાવલ નામનો યુવક યાદ આવી ગયો - ફોન કર્યો પોતાને મધરાતે જ પારણાંની અનુકૂળતા - રથિને આ યુવક ક્યાં ઊતર્યો છે તેની તપાસ કરીને રાત્રે દોઢ વાગ્યે હાથમાં કૂકર લઈને રૂમ પર આવ્યો. આ યુવકને આશ્ચર્ય સ્વામીશ્રી દ્વારા કેવા સેવાભાવી યુવાનો તૈયાર થયા. અમેરિકામાં કોઈ નવો યુવક આવે અને તેને ન ફાવે તો બીજો યુવક તેના ઘરે રાખીને સાચવી લે. (૯) ઉપસંહાર - છાત્રાલયના સેંકડો યુવાનો દેશ-વિદેશમાં વસવાટ કરે છે. છાત્રાલયની તાલીમને અને સ્વામીશ્રીના નામને દીપાવે છે. શારીરિક, આર્થિક રીતે એક બીજાને મદદરૂપ - આપણું મસ્તક સ્વામીશ્રી પ્રત્યે ભાવથી નમી જાય છે. આ યુવાનો સ્વામીશ્રીની અને બી.એ. પી.એસ. છાત્રાલયની અદ્ભુત ભેટ છે.

❧ સમાપ્ત ❧